De Parijse beroerte

Cees Nooteboom

bron
Cees Nooteboom, *De Parijse beroerte*. De Bezige Bij, Amsterdam 1968

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/noot003pari01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

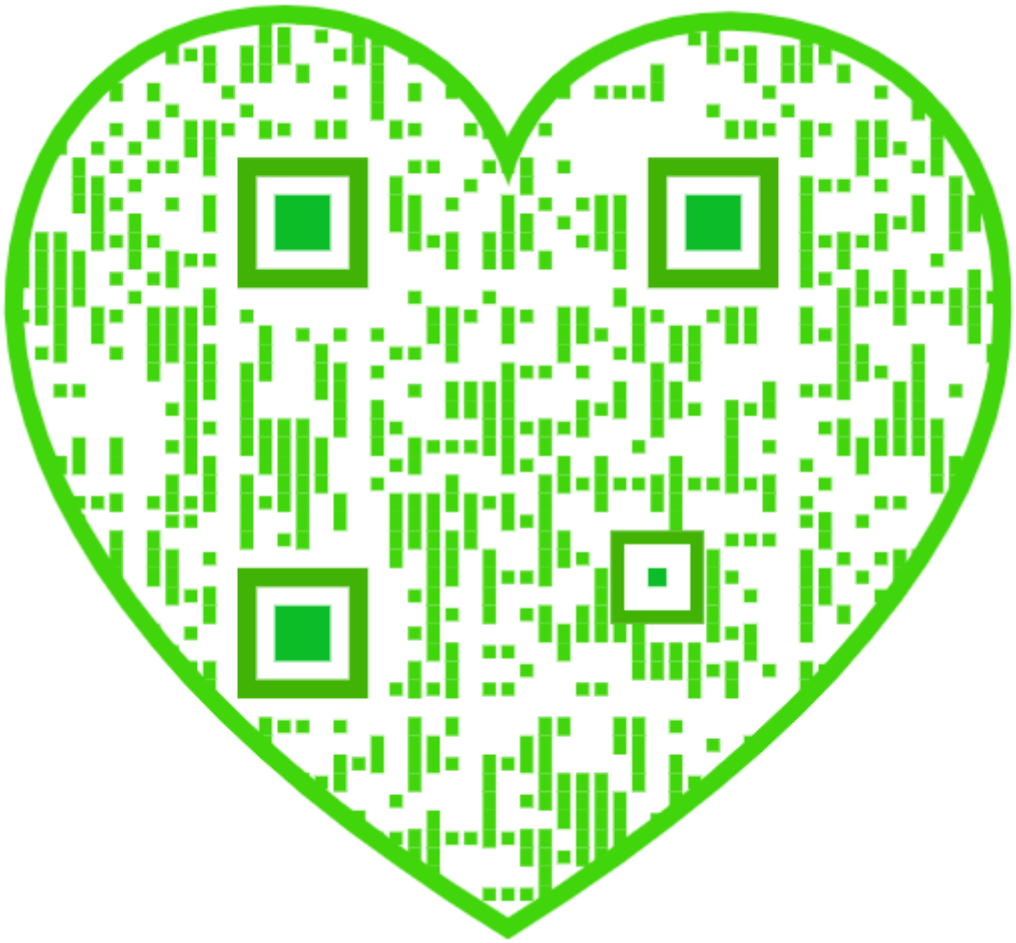

Eerste deel

Tel je rancunes op en schaam je
muurschrift in de Sorbonne

De maatschappij is een vleesetende bloem
muurschrift in de Sorbonne

De strijd is de vader en de oppermachtige koning van alles.
Herakleitos

Terwijl ze zich er steeds mee verwarren, verwijderen ze zich van de wet die het worden van de wereld regelt. En wat de dag brengt komt hun vreemd voor.
Herakleitos

Leve Heraclites, weg met Parmenides!
muurschrift in de Sorbonne

I

Nacht en twee uur. Ik rijd door de Dorpsstraat van Menen en verwacht de Franse grens, maar er is vannacht geen Franse grens. Bij een slagboom staan alleen maar Belgische gendarmes met hun waanzinnige hoge petten, nu nog fantastischer geworden doordat ze citroengele plastic regenjassen dragen. Een reus wijst met een machinegeweer naar binnen, roept ‘Nederlanders’ en zwaait ons door: tot aan Parijs blijft het doodstil. Ik ga naar mijn hotel naast het Odéon, waar kleine groepen studenten staan te discussiëren. In een bar drink ik nog wat, lees dat er de volgende middag een demonstratie zal zijn van de communistische vakbond, de CGT. In een nachtkrant een lange lijst van artikelen die in sommige delen van de stad schaars zijn. De straten zijn leeg, Parijs 1900. Het is dus allemaal echt waar.

De volgende ochtend ga ik naar de Sorbonne, hoor hoe de studenten worden opgeroepen om tóch mee te doen aan de grote demonstratie, en rijd langzaam naar de Bastille. Langs de boulevards staan overal mensen te liften en iedereen neemt lifters mee. De zon schijnt. Op een leeuw van de Bastille zitten jongens met wijd waaiende rode vlaggen. Uit alle straten komt de menigte met vaandels, vlaggen en grote witte spandoeken en wacht op het plein. Het is of er een ontzaglijk feest aan de hand is of dadelijk zal beginnen. De gezichten stralen, hele groepen zitten afwachtend op de grond, hier en daar wordt gezongen, ik dwaal er met fotograaf Posthuma de Boer doorheen en probeer de kop van het monster te vinden, maar het is moeilijk. Ik klim op de trappen van het monument maar zie alleen maar een zich naar alle kanten uitstrekkende deining van hoofden en spandoeken. Dan beginnen ineens drie reuzenletters op de Boulevard Beaumarchais te lopen en wij hollen er via een zijstraat naar toe. Het is goed geregeld. Achter die letters lopen de vakbondsleiders, er vóór is een groot carré gevormd door de ordedienst, en in dat carré loopt, schrijft, praat, fotografeert en filmt de nationale en internationale pers, en daar lopen we dan, voor die reuzengrote gele letters CGT uit, gevangen in een kooi van jonge arbeiders en meisjes met groene banden om de arm, tussen spreuken en gezang en de menigte die aan de kant staat, zwaait en applaudisseert.

Het is alsof iedereen een prachtig cadeau gekregen heeft, de euforie hangt boven de hoofden als een wolk, dit is hún dag. De twist tussen de oude leiders en de

studenten is op dit moment niet zichtbaar, spreekkoren roepen ‘Ouvriers/étudiants unité’ (Arbeiders/studenten/eenheid) en iedereen roept mee, zelfs de stramme falanx van grootmogenden.

Als de stoet even stil staat zie ik twee negers, zingend, de een heeft zijn hand op de schouder van de andere en een klein jongetje staat erachter, tollend om zijn as. Ik vraag me af wat er van deze dag bij hem naar binnen dringt, maar vergeten kan hij het niet meer. Er worden schitterende kleine composities uitgevoerd: een kleine dikke man in blauwe werkkleren schreeuwt in de stilte die er even is (‘Dat gaat koud door je hart’, zegt Posthuma): ‘Pour les travailleurs iepiepiep’ - en de menigte orgelt een donderende instemming - dan: ‘pour les étudiants iepiepiep’, steeds met diezelfde, rauwe, vrolijke stem en weer dat donderende antwoord en juist op het moment dat het stil wordt zingt een andere stem, en iedereen valt in: ‘Adieu de Gaulle, adieu/Adieu de Gaulle, adieu’ op een wijsje dat als sentiment inhoudt ‘Vaarwel mijn lief, vaarwel’...

Op een dag, op een of ander oud journaal moet dit er als een historische menigte uitzien, maar de hemel geve dat het gelach, het stralende humeur er dan ook opstaan. Een man rent tot vóór de stoet met de laatste editie van de France Soir waarop met vuistgrote letters staat: ‘De Gaulle is naar Colombey’, en ogenblikkelijk wordt er weer een lied van gemaakt ‘À Colombey/Qu'il y reste’ (Laat hem er maar blijven), maar het gaat goedmoedig en zonder haat, hij *is* er al niet meer, het is een vaststelling. Ik dring door de ordedienst totdat ik op een meter voor de leiders uitloop en kan ze nu goed bekijken - Séguy die met zijn ijskoude commentaren studenten en jonge arbeiders van zich vervreemdde en daar nu op terug moet komen - het type van een Franse ambtenaar. Bij het beeld van de Republiek knielen de fotografen achteruit struikelend om hem er met de Franse maagd op te krijgen, hij weet nog niet helemaal hoe hij daarbij moet kijken vanuit zijn een beetje roze geworden gezicht. Naast hem loopt de president van de CGT, Benoit-Trachon, klein, dubbele uilebril, pijp, bruine schoenen, groene sokken, bordeaux-rode das, grijs pak, voor zich uitkijkend - ze krijgen applaus, en het is zoals met alle andere clichés nu: het applaus klatert echt, de Internationale wordt echt uit volle borst gezongen en dondert dan ook over de Place de la République, de man van de BBC hoeft alleen maar zijn

omsluierde microfoon in de warme lucht te houden om de boodschap door te geven.

Een meter of tien achter de vakbondsleiders loopt de president van de CP, Waldeck-Rochet en groet met kleine, minimale pauselijke gebaartjes, een man die zijn tijd heeft kunnen afwachten. We hebben nu een paar kilometer gelopen en ergens op de Boulevard St Martin stappen we eruit. Het is dan kwart over vier. We gaan aan de kant zitten, aan de voeten van een dame die elke tien minuten de Internationale aanheft of meezingt - en dan zien we het bijna twee uur voorbij trekken - een stoet die niet meer ophoudt, de boulevard naar twee kanten vol maakt, studenten, Spaanse arbeiders, ziekenhuispersoneel in het wit, zetters, drukkers, chauffeurs, hotelpersoneel, leraren, alle groepen met hun eigen gezang, alle leeftijden, vaak arm in arm, ongelooflijk veel vrouwen en meisjes ertussen, alles wat anders op alle Parijse trottoirs loopt, een gelukkige menigte, die tenslotte als een rivier in zichzelf verdwijnt. De kop is allang niet meer te zien, maar staande op een bank zie ik die rivier verder stromen, de grootste menigte die ik ooit gezien heb.

Wat de betekenis ervan zal zijn kan ik niet schatten. Maar het is het definitieve einde van een tijdperk, en dat geldt niet alleen voor Frankrijk.

II

Het is nacht, het is drie uur, maar overal staan nog groepen mensen te praten in de buurt van de Sorbonne en het Odéon, waar de marathondiscussies binnen onverminderd doorgaan. Sinds men weet dat de Gaulle zes uur lang met verschillende militairen gesproken heeft is de stemming onzeker. Een enkeling spreekt over een rechtse staatsgreep maar wordt weggelachen. Iedereen rekent op een fundamentele verandering maar weet niet hoe die eruit zal zien. Ondertussen zit de tovenaar in zijn buitenhuis en denkt na, of al niet meer.

Een krantenverkoopster in het blauw komt met de eerste editie van Paris-Jour. De kop: 'Vandaag wordt alles beslist'. Door de straten zonder auto's loop ik naar het Odéon. Een jongeman in het middengangpad van het theater leidt het gesprek. Het blijft schitterend: Iemand spreekt vanuit één van de gouden loges, de mooie en ernstige, de eindelijk niet meer verveelde gezichten zijn die kant opgeheven, de argumenten stromen heen en weer in het langste gesprek ter wereld dat nu al dagenlang 24 uur per etmaal doorgaat. Pragmatici zullen zeggen dat je met praten en dromen geen land kunt regeren, dat zal wel, maar waar geen droom meer is en geen nieuwe impulsen meer zijn, wanneer niet één keer iedereen, zonder uitzondering, de kans krijgt om alles te zeggen en er alleen nog maar geluisterd of gehoorzaamd kan worden, heerst het bederf, om niet te zeggen de dood in de pot. Nooit meer, ook niet als dit allang afgelopen zal zijn, zal ik dit theater nog als een 'gewoon' theater kunnen zien, want *dit* beeld is onvergetelijk, dat wat al die ouderlingen bedoelen als ze zeggen dat er geen 'menselijk contact' meer is, nu, hier is het dan, dag en nacht, tussen jong en oud, arbeiders en studenten, mannen en vrouwen, economen en sociologen, soms onzinnig, meestal gearticuleerd, gefundeerd.

Als ik de Fransen ooit benijd heb is het nu, en met een jaloezie die op liefde lijkt ga ik naar bed en hoor nog net voor ik inslaap iemand met een metersdik spaans accent beneden op het plein roepen 'Vive les anarquistas!'

De volgende ochtend ga ik naar de Renault-fabrieken. Eindeloze grauwe kazernes, de fortachtige hallen waar mijn prachtige auto gemaakt is. Rode vlaggen. Veel spreuken. Ik rijd naar de Place Jules Guesde, in Billancourt. Bij de nauwe fabriekspoort zitten een paar arbeiders. Ik zeg dat ik de fabriek wil bezoeken. Een man gaat met me mee en brengt me naar het ge-

bouw van de Sociale Diensten van Renault, een verouderd soort kantoor, saai en bruinig. Boven een glazen loket staat ‘Vakantiekolonies’, daaronder ‘Kerstboom’.

Een vrouw neemt me over en brengt me bij een kleine dikke man achter een bureau. Ik kan nu niet in de fabriek. ‘Morgenochtend om 8 uur is er een meeting, dan wel. Zo maar een beetje door de lege fabriek hier lopen heeft geen zin, bovendien zijn er altijd nog fabrieksgeheimen.’

‘U bent al medebestuurder’, zeg ik en hij lacht, maar niet erg. Hij vertelt dat er 32.000 stakers zijn bij Renault en dat ze voorlopig te eten hebben. Of dat zo blijft weet hij niet. Op studenten heeft hij het duidelijk niet erg begrepen, maar hij zegt dat er nu toenadering is. In ieder geval moeten we afwachten *wat* hij (de Gaulle) vanmiddag te zeggen heeft. En dat doet iedereen, voor de zoveelste keer, afwachten wat *hij* te zeggen heeft. Ik ook.

Ondertussen drink ik iets op het pleintje voor de fabriek, een plein waar ik anders in mijn leven niet geweest zou zijn, en waarom ook? De fabriek is triest en lelijk en ziet er uit als een fabriek in een neo-realistische Italiaanse film, de jaren '40. Ik hoor arabische stemmen, zie een paar arbeiders op het dak. Over de vuile letters ‘Renault’ is een bord gehangen: ‘Onze duizend francs, niet minder - onze veertig uur, niet meer - pensioen met 60 jaar’, het zijn redelijke eisen, ze zullen het krijgen, prijzen zullen stijgen, over twee jaar is alles bij het oude, de maatschappij zal niet veranderen.

Er hangen duizend verschillende affiches, aankondigingen, oproepen, proclamaties, gedrukt en met de hand geschreven. Ik kijk door een kier in de fabriekspoort - een paar man zijn aan het ping-pongen op een lege binnenplaats. Dat is alles. Een klein pleintje. Esdoorns. Zeven cafés met namen als ‘De Koffiekoning’ en ‘Aan de oevers van de Loire’. Straatvuil. Tralies voor de fabrieksruiten. Decor van tienduizenden levens. Een stakingsbord in het Portugees.

Langzaam, om benzine te sparen, rijd ik terug naar Parijs, neem een paar lifters mee, en zet mijn auto precies om half vijf neer naast het Théâtre de l'Odéon. Een droge stem zegt door de autoradio ‘Over enige ogenblikken spreekt de president van de republiek’. Er volgt landelijke barokmuziek, die correspondeert met een onhandig geschilderde landelijke danspartij in de ruiten van het restaurant naast me. Haydn

trippelt onbezorgd voor de Gaulle uit. Op straat staan mensen stil met transistors.

Dan komt die stem, dezelfde van altijd, een beetje hooggeknepen nu, kwaad. In een paar minuten is het allemaal gezegd. Niet weg, hij niet en Pompidou niet. De man die gebogen aan mijn ruit heeft meegeluisterd springt rechtop en schreeuwt zo hard hij kan ‘de schoft’ en dat is het dan - alle frustratie, alle mogelijkheden van vijandige berusting en opstand zijn besloten in die ene schreeuw die door de straat ketst. Hij is dus niet weg.

Gisteren schreef ik ‘dat hij er al niet meer was’, dat was gisteren. Toen kon men nog denken aan een democratische regering van Mendès-France en Mitterrand. Mis.

Alsof er geen enkele andere keus is dan tussen zijn alleenspraak of een communistische dictatuur trekt hij nog één keer alle registers van zijn heilige orgel open en speelt voor de derde keer in zijn leven het lied van de grote redding. Zijn gehoor is verbijsterd, angstig, woedend, gerustgesteld, krijgslustig. In welke mate zullen we zien in de dagen die komen. Er zijn veel spoken uit veel flessen gelaten. Het is de vraag of ze er met de bekende toverkunst weer in willen, of zelfs maar kunnen. Voor het verlengen van voorbije tijden zijn in de geschiedenis weinig andere remedies gevonden dan intimidatie aan de ene kant, angst aan de andere. En het zijn de kracht en de angst die nu gemeten worden.

‘Drie keer,’ schrijft Roger Priouret in een extranummer van L'Express dat voor het eerst weer gedrukt is zoals tijdens de algerijnse jaren, ‘heeft de euforie, de stemming van geluk kort geduurd, en was de afloop bloedig. Dat was in 1789, in februari 1848, en tijdens de Commune van 1871’. Of 1968 een jaartal in die rij zal worden kan vandaag niemand zeggen.

III

Armandus Johannes Kardinaal Hertog Richelieu provisor van de Sorbonne heeft dit gebouw gesticht deze tempel opgericht, 1642 staat er op het fries boven de kapel. Daarboven rijst de opgeblazen koepel, waaraan twee grote zwarte vlaggen wapperen. De galerij voor de ingang rust op zandstenen zuilen, een beetje goudkleurig in de zon, waarop grote portretten zijn geplakt van Marx, Lenin en Mao, mensen die Richelieu niet gekend heeft.

Vanaf de trappen, waarop eenlingen lezend, schrijvend of starend gedrapeerd zitten zie ik het aan, de agora, het forum, de binnenplaats van de Sorbonne, en een van de meest onvoorstelbare plekken op de wereld. Onvoorstelbaar, en onbeschrijflijk. Een volk van jeugd beweegt hier door zichzelf, bezig met een revolte en een revolutie die niemand die hier geweest is ooit zal kunnen vergeten, maar waarvan de uitslag vandaag meer dan ooit onzeker is geworden. Alle muren zijn volgeplakt met manifesten, gezegdes, oproepen, spreuken, mededelingen, constateringen van elkaar omarmende of tegenstrevende groepen. Het is de as van een fervente, gelukkige kosmos waar de vreemdeling verbijsterd in rondzwerft, niet wetend waar hij moet beginnen.

Een mechanische stem roept over de zoemende menigte ‘Kameraden, er wordt een vrijwilliger verzocht om met een auto naar de zo en zo fabriek te rijden om eten aan de stakers te brengen’. Achter een tafel deelt een beeldschoon meisje, uit Elle weggelopen maar nu zonder het masker van gebeeldhouwde afwezigheid traktaten uit en zamelt tegelijk sigaretten en geld in ‘voor stakers en gewonde kameraden’. Een ding is zeker, revolutie maakt vrouwen mooier. Als schitterende actieve vlinders vind je ze bij alle ordediensten, achter bureaus, debatterend op het podium van het amfitheater, tussen de demonstranten.

Die nacht is het voor het eerst donker in het amfitheater, maar er zitten wel mensen. Ik zie peuken gloeien, onderscheid de vormen van slapende mensen, hoor in de marmeren gangen gepraat en geloop alsof er mensen over een graf lopen. In andere, kleinere zalen gaan de debatten onverminderd door. Liefde en geweld worden om beurten gepredikt, en wat nog steeds opvalt is de tolerantie, ook bij de meest tegenstrijdige uitspraken. ‘Laat de kameraad uitspreken, daar heeft hij recht op.’ ‘Het is een mening, hij mag zeggen wat hij wil.’ Iemand die dwars door een sociologisch debat tussen een lange, schitte-

rende neger op een balkon en een scherp formulerende doctrinaire communist beneden, een pleidooi houdt voor Bretagne wordt beloond met het gezamenlijk zingen van een Bretons volkslied, waarna de discussie weer snel doorgaat. Het is warm, het is vol. Onder alle discussies een angst, dezelfde, wat gaat er gebeuren? Iemand laat een eerste editie van de France Soir zien: een foto van oprukkende tanks rond de stad. Ik wandel opnieuw het labyrint in, de geordende chaos van een totaal bezet gebouw, waar elke zaal, elke kamer in beslag is genomen door een comité, of ingericht is als slaapzaal, kinderbewaarplaats, ziekenhuis, plaats van samenkomst voor Grieken, Algerijnen, of 'zij die in gebieden onder Franse invloed leven', - een samenleving zonder directe leiding die zich voedt, werkt en slaapt.

Het is werkelijk te veel, ik schrijf spreuken over van de muren, maar als ik een boek vol zou hebben zou er al weer een nieuwe bijgeplakt zijn, muurkranten verschijnen, iemand schrijft met een grote stift 'Zij die revoluties maar voor de helft af maken doen niets anders dan een graf voor zichzelf graven'. Ik slaap de vijf, zes uur die iedereen hier zichzelf toestaat en ga dan terug, juist op het moment dat weer die koele meisjesstem de namen van het nieuwe ministerie voorleest. Bij Debré minister van buitenlandse zaken gaat een donderend gejoel op, bij Couve de Murville financiën een homerisch gelach. Ik zit wat in de zon op de trappen, zie een ambulance met schril gefluit wegrijden, een meisje naast me met een insigne van de ordedienst op haar borst leest in een Griekse grammatica, een man daarnaast in de Nouvelle Humanité, de pratende menigte stroomt en wervelt uit gangen en poorten naar weer andere meetings of taken, iemand komt me halen om naar het Bureau de Presse te gaan, en daar, zoals overal valt het op: het wonder van zulke jonge mensen achter reusachtige bureaus, jongens en meisjes die autorisaties uitschrijven, passen, stempels - vooral voor de fotografen, want daar is iedereen bang voor, en na gisteren nog banger: men wil liever niet herkend kunnen worden, de wrede foto's van het politie-optreden die op de binnenplaats zijn opgehangen vertellen waarom.

Tegenover me wijst de zonnewijzer een of andere tijd aan, er boven staat in het Latijn: 'Als schaduwen zo zijn onze dagen' en ik bedenk plotseling dat er tussen al deze mensen veel zijn die bereid zijn om zich letterlijk dood te vechten voor wat ze nu aan het doen zijn.

Iemand belde me vanochtend op en vroeg ‘Wat denk je nu, wat gaat er gebeuren, een burgeroorlog’. Ik heb gezegd dat ik het niet wist, en ik weet het ook niet. Alles hangt nu van de arbeiders af. De zon schijnt, er is geen politie te zien, de bomen zijn groen, de terrassen zijn vol, elke gedachte aan oorlog of geweld is absurd, ik kan het niet geloven. Maar vanochtend zag ik hoe er stenen gehesen werden op het dak van het Odéon. En ik zag die foto met tanks. Maar niemand weet het. Sirius schrijft in Le Monde dat de gaullisten moeten bedenken dat men de vrijheid kan doden terwijl men denkt haar te beschermen en dat bepaalde vormen van ‘civisme’ snel rijmen op fascisme. Een ding is zeker: als er niet meer gebeurt dan een aantal universitaire hervormingen, en een ander aantal materiële verbeteringen voor de arbeiders, als de structuren van deze in zijn eigen vuile badwater rondzwemmende maatschappij niet werkelijk veranderen blijft een totale generatie zitten met de grootste morele kater die er deze eeuw voor een *overlevende* generatie geweest is, maar wat heet, kater, het zal een monster zijn van gebroken elan, van gefnuikt idealisme. Een monster dat op een dag onder hele andere vormen een beestachtige rekening van vernietigde hoop zal presenteren.

Ondertussen wacht iedereen. De regering, de arbeiders, de studenten, de gaullistische nationalisten die gisteren al hun macht en majesteit gedemonstreerd hebben op de Champs Elysées. In een gaanderij van de Sorbonne hangt een recept voor bommen. Een kleine dikke neger met een Loemoemba-baardje neemt het over in zijn eigen kookboekje. Er naast staat een gedicht over de traangastranen die de wereld zullen overspoelen en voor eens en voor altijd wassen. Dromen! Over de dode dromen van anderen, de lange, bruine marmeren platen met de namen van in de oorlog gesneuvelde studenten - en dat zijn er honderden - hangen bladen vol luchtige spreuken. 13: Alle bestaande opvattingen zijn verouderd en moeten opnieuw overdacht worden. 14: De verandering is niet een doel in zichzelf: tussen de verstarring en de agitatie is er voldoende ruimte voor diegenen die zich de moeite willen geven om na te denken. 27: Eten, en elke dag rusten. 50: En dat alles opdat we gewoon onszelf kunnen worden.

Ik schrijf het over en lees onder de laatste spreuk nu niet meer in ballpoint maar in gouden bebeitelde letters: Gestorven voor het vaderland 1914-1918.

IV

Angst, benzine en zon heten de drie acteurs, die de laatste twee dagen razend snel op het toneel gesprongen zijn om een beslissende rol te spelen. Angst, dat prachtige sentiment dat de Gaulle altijd in zijn kluis klaar heeft liggen. Angst voor de communisten, overgeleverde angst voor een volksfront, angst die maar even door de straten hoeft te paraderen om menige middenstander dat koude gevoel in het merg te bezorgen, waardoor hij als het even kan, en de kust weer veilig lijkt, zijn opgevouwen tricolore uit de kast rukt en met zijn nu weer volle tank benzine paraat de Champs Elysées oprijdt om luid toeterend eer en dank te bewijzen aan de Redder des Vaderlands. Benzine, waardoor al die mooie stilstaande voorwerpen weer door de straten schuiven, waardoor de aanwezigen plotseling afwezig konden zijn en vluchten in de aandoenlijke natuur, die van geen geweld wil weten. Een meesterslag, die benzine: de stad was weer zichzelf, wat dat dan ook moge betekenen - want dat de Metro niet rijdt kun je boven de grond niet zien, en boven dat alles schijnt de zon, voor deze gelegenheid gaullist geworden, en geeft Parijs een vrolijk en zeker niet verbitterd gezicht.

Verrukkelijke dagen, leerzame dagen. Op het Odéon, op de fabrieken, op de Sorbonne wapperen nog steeds de zwarte en rode vlaggen, boosaardige pamfletten worden goed gehumeurd verkocht en gekocht, de slag is geïncasseerd en een andere wordt voorbereid. Want het is niet over. Daarvoor is er te veel gebeurd. Na de rede, na de tanks, na het verschijnen, overal, op alle bruggen en strategische punten, van de luguber uitziende formaties dreigende ordepolitie, na de lange stoeten schreeuwerige gaullistische auto's die niettemin zeer wijselijk uit de buurt van de studenten bleven, na katers en wederzijdse verwijten, na de vrijwel zekere verwachtig van een behoudende zege voor de Gaulle in de verkiezingen, na het tellen van wonden, nederlagen, vermisten (een aantal studenten totaal verdwenen, sommigen voor het leven blind, geruchten over doden), na het afschrijven van Mitterrand, die gespeeld heeft en verloren, en na de koude woede van de communisten, die jaren lang getracht hebben om via democratische weg aan tafel te komen en die zich nu, door studenten en jonge arbeiders hebben laten verleiden de straat op te gaan voor een massademonstratie, waarbij iedereen gelukkig was maar die nu juist door de Gaulle gebruikt is als troefkaart bij het angstspel, na dat alles en de treurigheid

die dat teweeg bracht, na het zich verraden voelen van arbeiders en studenten, na het besef dat Moskou en zelfs Castro gebaat waren bij een regime van de Gaulle, ofwel de stank van de grote politiek die dat meebrengt, is ineens, vandaag, toch het moment gekomen waarop zij, die de beweging begonnen zijn, beseft hebben hoeveel ze, ondanks de passen op de plaats en terug die nu gemaakt moeten worden, gewonnen hebben - en vooral: hoe veel ze *duidelijk* gemaakt hebben, niet op de laatste plaats aan zichzelf. Groepen die elkander niet spraken hebben elkaar gesproken. Elk ogenblik, niet alleen in het Odéon, maar ook voor de poorten van Renault en Citroën, vinden studenten en arbeiders elkaar. De arbeiders bevrijden de studenten van een hoop naïviteit en onzin en de studenten nemen bij de arbeiders al was het alleen maar door wat ze ook concreet dóen een grote hoeveelheid geërfd en onzakelijk geworden wantrouwen weg.

Het zijn, dat is duidelijk, de jonge arbeiders, maar je hoeft geen politiek genie te zijn om te zien, dat voor de poort van zo'n fabriek, of in de gouden loge van zo'n theater, of gewoon midden op straat het toekomstige kader spreekt met de arbeidersklasse van de toekomst, dat daar een directe toenadering is zonder onzin, die over honderd hordes zal moeten maar die er niettemin ís. Ik ben bij veel van die openbare gesprekken geweest, uitputtingsslagen soms tot zeven uur in de ochtend - ik heb een bouwvakker van 22 jaar een monoloog van één uur horen houden voor een doodstille zaal van studenten en professoren en zelfs van gaullisten, ik heb uiterst vage en utopische begrippen zien smelten tegenover concrete eisen en omstandigheden, ik heb nederigheid, leergierigheid, zelfbewustheid geboren zien worden en een metamorfose zien plaats vinden met als uitkomst een reële verwachting: dat deze generatie niet de dupe zal worden. En daarbuiten, in het grote politieke spel, dat ook letterlijk daarbuiten blijft, zijn de posities duidelijker geworden dan ooit. De strategen van de nieuwe tijd hebben hun les kunnen leren, en ze hebben het zonder twijfel gedaan. Degenen die elders ook maar het minste willen bereiken, zullen zonder enige romantiek hun situatie zo concreet mogelijk moeten schatten, hun mogelijkheden zo exact mogelijk berekenen en een contact zonder nonsens zoeken met de arbeiders, omdat zonder de basis alles onzin is, gepraat van heren op een canapé. Of, zoals die bouwvakker in het Odéon tussen de studenten zei: ‘Ik heb nu in drie dagen van jullie

tien verschillende definities van het socialisme gehoord. Ik weet niet, waar jullie het over hebben en jullie kunnen wat mij betreft de pot op met jullie Marcuse, want ik kan hem niet mee nemen naar het werk als ik door wil gaan met de staking en de andere willen niet en de politie komt. Ik weet, dat ik niet mijn hele leven wil leven voor een auto, die steeds een beetje groter wordt. Maar ik weet nog steeds niet concreet wat jullie er voor in de plaats willen stellen wat voor mij de moeite waard is om voor te blijven vechten, als mijn vader en alle arbeiders van veertig geen zin meer hebben om door te gaan.'

V

Zes uur in de ochtend. Slaapwandelend opgestaan om met een paar Franse studenten en twee lectoren stakers te bezoeken in het Dertiende Arrondissement. Het is dinsdag, de dag waarop iedereen dacht, dat alles afgelopen zou zijn. Elke ochtend bezoeken verschillende studentencomités de stakingsposten, overal. Als het nodig is brengen ze eten mee, dat weer door andere actiecomités bij boeren opgehaald is. Een dodelijk vermoeide studente vertelt me, dat ze met twee anderen buiten Parijs in één dag tweeduizend kippen heeft opgehaald.

De stad is nog grijs en leeg. We komen bij de eerste post. Een paar man zitten voor de fabriek, een klein nevenbedrijf van Citroën. Een van hen is de vertegenwoordiger van de CGT, het communistische vakverbond. Er ontstaat een debat, hetzelfde van elke dag, hetzelfde dat iedereen bezig houdt: moet de revolutie alleen maar gaan over een aantal directe verbeteringen, die nu in zicht zijn, of moet de hele structuur van onderaf worden omgegooid. Een arbeider van een jaar of 55 hoort het een tijd lang aan en zegt dan: ‘Ik zal jullie eens wat zeggen. Toen jullie hier de eerste keer kwamen dacht ik, zes uur hier, dat betekent vijf uur opgestaan, dat is vroeg voor studenten, dat zal niet lang duren. Het duurt nu drie weken. Dat valt me mee. Veel van wat jullie te vertellen hebben lijkt me onzin, maar niet alles. Maar er moet heel wat gebeuren eer wij, oudere arbeiders, niet meer naar dat stuk ongeluk (lachend wijzend op de CGT-man) luisteren. Want wat denken jullie nu? Veertig jaar hebben zij in ieder geval voor ons gevochten, dat maak je niet zo maar ongedaan. Jullie willen verder gaan. Ik weet niet of het er in zit. Ik weet ook niet, hoe jullie het willen doen. De jongeren hier denken, dat het kan. We zullen zien. Maar het is goed, dat jullie komen. Misschien ben ik er te oud voor. Voor mijn generatie was het nog van de fabriek met een omweg naar het kerkhof. Alles wat het beter wordt is meegenomen. En het debat spint verder, daar en elders. De vakbonden willen in ieder geval van het moment profiteren om reële verbeteringen te krijgen. De studenten en jonge arbeiders zeggen, dat ze dat een secundaire zaak vinden, dat de verbeteringen sowieso toch in twee jaar weer op hetzelfde neerkomen. Zij willen niet eens meer meebesturen, maar zelfbestuur van alle fabrieken, een voor orthodoxe communisten zo ketterse gedachte, dat het uitspreken er van in alle communistische landen (behalve Zuid-Slavië) in

schoonschrift op de index staat. Ik sta erbij en zie het aan, gesprekken in de ochtend, die niet wegdrijven in de rozevingerige dageraad, die in de herhaling van elke dag en op elke plaats en met andere mensen een vorm krijgen, waaruit van alles kan voortkomen. Zelfs Le Monde, die je met geen mogelijkheid een revolutionair pamflet kunt noemen, schreef: ‘In juli 1789 wist niemand dat de Bastille veroverd werd om de veertiende juli te vieren - wat betekent dan, in die context, de derde mei 1968, de dag van de val van de universitaire Bastille?’

De ochtend kruipt verder, we rijden van poort naar poort. Bij een klein privé-bedrijf wordt een eigenaardig ballet opgevoerd voor drie heren: zowel de eigenaar als de vakbondsman als de studenten hebben een traktaat bij zich en wisselen dat met knikken en glimlachjes uit. Daarna gaan de studenten terug naar de vergaderingen van hun actiecomités om rapport uit te brengen, want het mag dan een revolutie zonder gezicht zijn, zij die haar maken of voorbereiden, werken dag en nacht als waanzinnigen. Alle universiteitsgebouwen trillen van activiteit, beheerst door een minimum aan zichtbare organisatie en een maximum aan strategische intelligentie en tactiek.

Hoe waar dat is, staat op duizend bulletins op de aanplakborden te lezen. Ik koop een ochtendkrant, die zijn lezers aanraadt om nu eten te kopen. Er is maar 750 ton vlees aangekomen in plaats van 1091 en maar 27 ton vis in plaats van 146. De prijs van kalfslever is gestegen, maar konijnen zijn nog even duur als gisteren. Vraag vooral naar Marokkaanse tomaten (nogal plat) en wantrouw de Hollandse (ronder en mooier). En bedenk goed, dat er op deze wereld aardappels en aardappels zijn. Het bier wordt schaars en er zijn geen zwarte sigaretten meer. Wat er wel is staat doodstil te stinken op alle straten. Er zijn in Parijs meer auto's dan er straatoppervlak is en al die auto's staan nu op dat oppervlak. De politie, anders zo zichtbaar, is plotseling verdwenen. Seriële jankconcerten ontstaan, niemand komt één meter vooruit. Parijs vindt zichzelf terug, erger dan ooit. Ik rijd de Champs Elysées af in twee uur, krijg de neiging om mijn auto weg te gooien of op te vouwen of aan een stel spelende kinderen te geven, zie dan plotseling een gat, zet hem neer en loop de verdere kilometers naar mijn hotel, een voorbijganger in een onzichtbare omwenteling, want gewenteld wordt er nog steeds, dat is zeker.

Die avond ben ik voor het diner uitgenodigd door een

witharige Angelsaksische dichter. Hij gebruikt een lam en ik gebruik een eend en hij vertelt me, dat er geen revolutie komt, want hij heeft thee gedronken bij een Rothschildt, die de communistische dichter Aragon goed kent en die heeft gezegd van niet. Zo zie je maar weer. Ik kijk in zijn werkelijk schitterend blauwe ogen, waarin de Spaanse burgeroorlog, een Stalinistische periode, een afscheid na Boedapest, het hele vertwijfelde bergpad van de Westeuropese intelligentsia uit de jaren dertig zichtbaar moeten zijn, want hij heeft met alles meegedaan. Maar ik zie niets. De nacht valt, hij gaat slapen want zijn voeten doen pijn en ik ga naar de Sorbonne. Op den duur kun je het niet meer laten. Maar mijn voeten doen ook pijn, iedereens voeten en ogen doen pijn. Uit een kleine zijzaal klinkt muziek en als ik naar binnen ga, zie ik de slachtoffers op de banken liggen, slapend in onzalige houdingen.

De zaal is gebouwd als een amfitheater, er valt neonlicht in door matglas, een griezelig spooklicht waardoor de slapers lijken opgebaard. Een neger speelt op de piano, een paar jongens met uitgeputte gezichten staan eromheen. De debatten in de zaal ernaast gaan door, want af en toe hoor ik door de muziek heen geroep en applaus. Een lang meisje in een paarse trui voor me leest een pamflet en valt langzaam in slaap. Ik buig me voorover en zie, dat het pamflet gaat over de commune van 1871 en bedenk ineens hoe vreemd het is, dat het verleden, de vroegere Franse revoluties veel werkelijker lijken dan wat er nu gebeurt; dat Thiers voorstelbaarder is dan de Gaulle en vraag me af of het komt door de ijle sfeer van afwachting, die er aan alle kanten nog steeds hangt. Boven het podium is een allegorische voorstelling geschilderd met lichamen van mythisch en bloot spek en van die vervelende vrouwen uit 1880 met een harp, die wel weer de Hoop zullen moeten verbeelden en regelrecht maar met trage tred door het beschimmelde gras op de opgaande zon aflopen. Ik merk, dat ik niet meer kan en ga naar buiten. Het stortregent over de lege binnenplaats, over de spandoeken en over het portret van Trotzki, over de zuilen, de trappen en de vlaggen. Het is drie uur.

In de hal hangt een nieuw bord: ‘Kameraden, de legitieme revolutie verleent hierbij amnestie aan alle gewapende strijdkrachten en ordebewakers van het land en verzoekt dezen zich zo snel mogelijk ten dienste van het land te stellen.’ Ik loop door de nu

werkelijk omlaagdonderende regen terug naar mijn hotel, slaap, droom van een vliegtuig dat langzaam en verschrikkelijk brandend neerstort, word wakker, kijk naar de bloemengordijnen, waar het daglicht al weer wit doorheen steekt, en word opgebeld door iemand die me vertelt dat Kennedy is neergeschoten. Voor het tot me doordringt denk ik: ‘Maar dat is toch al een keer gebeurd’ en zie dan, God mag weten waarom, die documentaire voor me waarop Chamberlain met dat wapperende papiertje de vliegtuigtrap afkomt en zegt ‘Peace in our time’.

VI

Wie deze dagen en weken in Parijs doorbrengt wordt belegerd door woorden, gesproken en geschreven. Woorden van nu, en van die andere revolutionaire momenten die Frankrijk, en met Frankrijk Europa gekend heeft, 1789, 1848, 1871. Pamfletten, documenten, commentaren, studies, brieven, beschuldigingen, verklaringen, oproepen, schotschriften, muurkranten: ze volgen elkaar met een razende snelheid oplater zal iemand aan een tafel gaan zitten en het optellen.

Nu, midden in deze wervelstorm van gebeurtenissen gevangen, is daar geen tijd voor. Het is ook niet meer te verwerken. Van de kilo's papier die in mijn kamer liggen en van de bladen vol notities die ik lopend langs de muren van straten en faculteiten en fabrieken gemaakt heb, van de documentaire boeken die andere gelukkige dagen met slechte afloop weergeven, heb ik genomen wat me het eerste opviel, wat het eerst op me afkwam. Samen moet het een indruk geven van de arena waarin de toeschouwers rondtollen, maar de acteurs verschrikkelijk goed weten wat ze doen. Het is maar een honderdste, misschien wel een duizendste wat ik hier heb. Ik geef het met opzet zo chaotisch door als het uur na uur op me afkomt.

- *...en er waren zelfs mensen die ervan overtuigd waren dat Europa een herhaling van 1848 meemaakte, het jaar waarin de Franse intellectuelen en arbeiders de monarchie van Louis Philippe omver wierpen en daardoor een kettingreactie van bloedige opstanden overal in Europa veroorzaakten...*

Newsweek, 10 juni 1968

- Telegram van de minister van binnenlandse zaken aan de burger-prefect.

'De Faubourg St Antoine, laatste bolwerk van de opstandelingen, is genomen, de opstandelingen zijn onderworpen, de orde heeft getriomfeerd over de anarchie. Leve de Republiek, 26 juni 1848, II.15 uur des avonds.'

- *Moet een student dan zo nodig enragé, 'een in woede ontstokene' zijn dat hij liever Trotzki en Mao leest terwijl het kader van Europa met duizendtallen in alle provinciesteden bij elkaar komt om Jean-Jacques Servan-Schreiber te bejubelen die het Amerikaanse probleem geanalyseerd heeft zonder in zijn boek 'De Amerikaanse uitdaging' ook maar een halve pagina aan Vietnam en aan de monetaire crisis te wijden...*

schattige, dromerige maatschappij!
Etienne Rambert, Magazine littéraire, mei 1968

- Na de mislukte opstand van de Commune hebben er, volgens gegevens van generaal Appert, chef van de militaire justitie van Versailles, zeventienduizend executies plaatsgevonden. Voornamelijk arbeiders. Ook vrouwen.
Kleine geschiedenis van de Commune van Parijs, 1967

- Leve de barricades van Parijs! De barricades van 10 mei hebben de weg vrijgemaakt voor een triomfantelijke opmars van de socialistische revolutie in Europa. De kapitalisten van West-Europa dachten dat ze voorgoed bevrijd waren van het spook van het communisme. De arbeidersbeweging in Europa ging jarenlang onder in politieke stagnatie. De 'welvaart' had allerlei illusies doen ontstaan, met als belangrijkste dat het neo-kapitalisme de klassieke tegenstellingen van het systeem, aangetoond door Marx, te boven was gekomen. De arbeidersbeweging was aangetast door de kanker van het reformisme... Maar, in tegenstelling tot 1936 is er deze keer iets heel nieuws in deze revolutionaire beweging: de aanwezigheid, in Parijs en vele provinciesteden, van een grote, vastbesloten anti-kapitalistische jonge avant-garde, die niet zonder meer in de hand genomen kan worden door het traditionele apparaat van de sociaal-democraten en van de communistische partij.
Uit een straatpamflet van het Verenigde Secretariaat van de Vierde Internationale

- Deze stencilkamer is GEEN WINDMOLEN, GEEN INLICHTINGENBUREAU, GEEN HISTORISCH KASTEEL.
Opschrift op de deur van een vertrek waar pamfletten en mededelingen gestencild worden in de Sorbonne.

- Niet meer dan veertig uur per week op de barricade.
Muuropschrift

- Weet u dat honderdduizenden werkende vrouwen minder verdienen dan 420 gulden per maand? Accepteert u dat? Weet u dat miljoenen vrouwen minder krijgen dan waar ze volgens de wet recht op hebben? Accepteert u dat? Alles kan veranderen in dit land als wij allemaal weigeren om in domheid en berusting de onrechtvaar-

*1

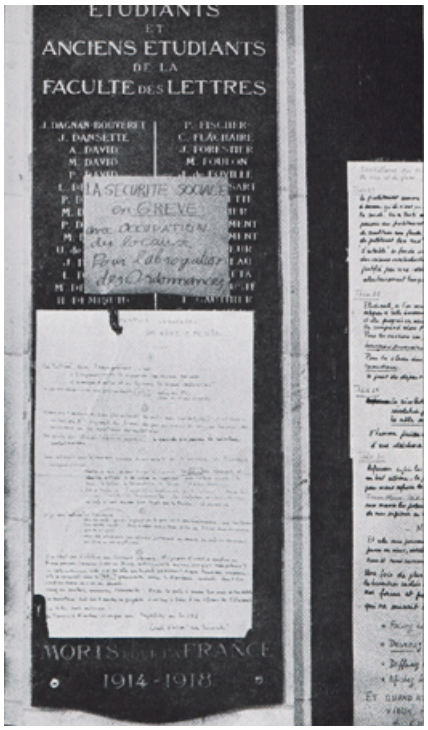
ETUDIANTS
ET
ANCIENS ETUDIANTS
DE LA
FACULTE DES LETTRES
LA SECURITE SOCIALE
en GREVE
MORTS POUR LA FRANCE
1914 - 1918

*2

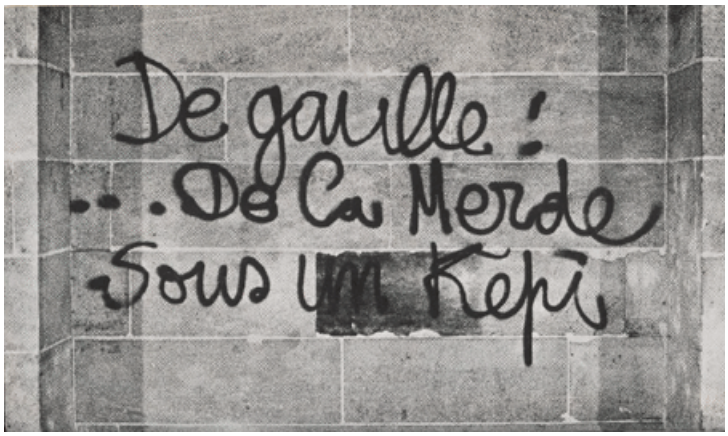

*3

*4

*6

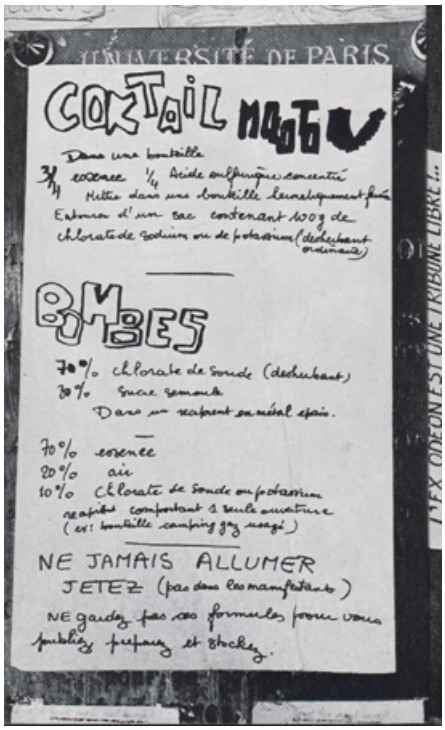
UNIVERSITÉ DE PARIS
COCKTAIL MOLOTOV
Dans une bouteille
3/4 essence 1/4 Acide sulfurique concentré
Mettre dans une bouteille hermétiquement fermée
Entourer d'un sac contenant 100 g de
chlorate de sodium ou de potassium (désherbant ordinaire)
BOMBES
70% chlorate de soude (désherbant)
30% sucre semoule
Dans un récipient en métal épais.
70% essence
20% air
10% Chlorate de soude ou potassium
récipient comportant 1 seule ouverture
(ex: bouteille camping gaz usagé)
NE JAMAIS ALLUMER
JETEZ (pas dans les manifestants)
NE gardez pas ces formules pour vous
publiez, fuyez et stockez.
L'EX ODÉON EST UNE TRIBUNE LIBRE !!!

*7

Cees Nooteboom, *De Parijse beroerte*

digheden en de onzin van een politiek te accepteren die al failliet is.
Straatpamflet van de democratische vrouwenbeweging, mei 1968

- Een verzoening nu zou verraad zijn! De ontkenning van alle verlangens van de arbeidersklasse... Deze strijd kan niet anders dan met een volksoverwinning aflopen... De vrouwen van Parijs zullen Frankrijk en de wereld bewijzen dat zij ook hun bloed weten te geven en hun leven voor de verdediging van het volk.
Manifest van het centrale comité van de vrouwenbeweging, 6 mei 1871

- Genoeg van de duizenden rode vlaggen op openbare monumenten, in optochten, bij manifestaties, in de theaters. Genoeg van de Internationale, met geheven vuisten gezongen door manifestanten. Genoeg van het schenden, verscheuren, verbranden van de nationale driekleur...
Uit een nationalistisch pamflet 18 mei 1968

- Werkers bij Sud-Aviation! Werkers, in wat voor beroep dan ook die meedoen aan de algemene staking! Wij kunnen nu alles winnen. Wij kunnen de lonen waardevast maken, wij kunnen een controle veroveren op de prijzen en de produktie. Om ons doel te bereiken is er maar één ding te doen: dinsdag door te stakendan zullen we winnen!
3 juni, 4 uur 's ochtends, verklaring per pamflet van kameraad Yvon Rocton, lid van het stakingscomité van de Sud-Aviation-fabrieken te Nantes

- Donderdag 6 juni 8 uur 's avonds concert van eigentijdse muziek met collectieve improvisatie. Amfitheater 22, Halle aux Vins.
Vouwblaadje van de Culturele Commissie

- Van de Bastille naar het station van St Lazare: 800.000 manifestanten. Eén eis: een volksregering!
Kop van de communistische Humanité van 30 mei 1968

- Nogmaals: ik spreek nu niet over de Commune, maar ik geloof niettemin dat het mijn recht is om, zelfs in een krant die zich tegen de Commune verklaard heeft, mijn volledige onafhankelijkheid te bewaren.
Emile Zola in het dagblad La Cloche, 15 april 1871

- Het zou stupide zijn om aan te nemen dat het volk nog lang genoegen neemt met een systeem waarin hun nationale politieke rol ophoudt bij het één keer in de vijf jaar zetten van een kruisje op een stembiljet... We gaan razendsnel naar een situatie waarin de herverdeling van politieke macht als het belangrijkste politieke probleem naar voren komt.

Anthony Wedgwood Benn, Engels minister van technologie

- De communistische partij Frankrijk meent dat het nu nodig is om van de sociale fase over te gaan naar de politieke, dat wil zeggen de voorbereiding van de verkiezingen. De communistische partij constateert dat zij voortdurend het risico loopt door kleine desparate groeperingen afgeleid te worden omdat die groeperingen in het klimaat van agitatie dat door de studenten is gecreëerd een steeds groter gehoor vinden bij de jonge arbeiders. De jonge arbeiders dienen zich ervan bewust te zijn dat het tijd wordt nu weer aan serieuze zaken te denken.

Verklaring van de Franse communistische partij, 6 juni 1968

- Leve de Poolse studenten!

Muurschrift in de hal van de Sorbonne

- Tegen alle regels in hebben Franse studenten de arbeidende klasse meegesleept. Dat betekent dat deze episode uiteindelijk de reputatie van twee figuren die nu hoog aangeslagen staan zal aantasten: Che Guevara en Régis Debray. De Franse opstand is niet in overeenstemming met Che's leerstellingen: geen langdurige stads- of plattelandsguerrilla, maar een openlijke slag door studenten bracht acht miljoen arbeiders ertoe om te gaan staken. Dit is een overwinning voor de trotzkisten, zowel bij linkse Engelse als Franse studenten belangrijk: zij geloven nog steeds dat massale revolutionaire actie van arbeiders en boeren een praktische onmogelijkheid is, en wantrouwen de 'elitistische' benadering van de marcusianen.

Neal Ascherson, The Observer, 2 juni 1968

- Kameraden, buitenlandse arbeiders, jullie worden nog meer uitgebuit dan wij Franse arbeiders. Jullie hebben lagere lonen, slechtere huizen, als er ontslagen wordt gaan jullie het eerst. Deze strijd is ook jullie strijd. De regering weet het niet meer en is op de terugtocht.

Wanhopig gebruikt de regering politiemacht tegen revolutionaire arbeiders en intellectuelen. Breek de staking niet, ondanks de dreiging. Het is jullie enige manier om nee te zeggen.
Straatpamflet van het Comité der Drie Werelddelen

- Tel al je rancunes op en schaam je.
Muurschrift in het Théâtre de l'Odéon

- De Gaulle is de redder van heel Europa. De dank die wij hem verschuldigd zijn is onvoorstelbaar groot.
Ingezonden brief van captain Doda Conrad, New York Herald Tribune, 4 juni 1968

- Stilte. Respecteer de rust van je gewonde kameraden!
Bord op de deur van de ziekenafdeling van de universiteit

- Voorwerpen, verdwijn!
Muurschrift

- Welaan dan, neen! De republiek zal niet aftreden. Het volk zal tot zichzelf komen en pal staan. Vooruitgang, onafhankelijkheid en vrede zullen winnen, te zamen met de vrijheid! Lang leve de republiek! Lang leve Frankrijk!
De Gaulles toespraak van 30 mei

- Duizenden manifestanten die de rode en zwarte vlag op de Arc de Triomphe planten, bijna op het Graf van de Onbekende Soldaat, terwijl zij de Internationale zingen zonder de reusachtige afkeer op te wekken die de schending van het geheiligde en van het taboe toch meebrengt, dat illustreert toch wel de decadentie van het nationalisme in een individualistische samenleving...
Edgar Morin, Le Monde, 6 juni, 1968

- Laten wij elke ideologie weigeren, die van de 'totale mens' uitgaat die ons een uiteindelijk groot doel, het einde van de geschiedenis voor ogen stelt... Werkersstudenten, wij zijn de revolutionaire klasse, wij zijn de dragers van de dominerende ideologie, want ons doel is om onszelf als klasse op te heffen en met ons alle klassen. Lees dit appèl over en over, wordt er de auteur van, corrigeert het, verspreidt het. Wij zijn onderweg!
Pamflet, mei 1968

- De president: 'U bent een der leiders van het socialisme en één van de meest gevaarlijke, van dat soort mensen moeten we af. Heeft u nog iets tot uw verdediging te zeggen?' Enkele uren later werd Tony-Moilin naar de Jardin du Luxembourg gebracht en gefusilleerd. Zijn lijk, waar de weduwe om gevraagd had en dat haar eerst beloofd werd, kreeg ze niet.

Le Peuple, 1876

- De campagne die de Gaulle nu tegen de Franse communistische partij voert zal de communistische partij meer goed dan kwaad doen.

The New York Times, 3 juni 1968

- Bourgeois! Pak je auto en ga toeteren op de Champs Elysées. Je generaal heeft gesproken. Zoals het hele systeem dat hij verdedigt, heeft je orakel niets gezien, niets gehoord, niets begrepen.

Action, 5 juni, 1968, orgaan van de actiecomités van studenten en leraren

- Dit is nog maar een begin, wij gaan door met het gevecht!

Gezongen spreuk bij alle linkse manifestaties!

- Het gaullisme is alleen nog maar een spookbeeld. Het volk is daar niet bang voor. Wij zullen overwinnen.

Pamflet van de actiecomités juni 1968

- Tussen de cholera en de pest bestaat geen keuze.

Muurschrift aan de Sorbonne

- Een meisje van een jaar of zeventien werd binnengebracht en vertelde dat zij gearresteerd werd door de veiligheidspolitie op de Boulevard St Michel. Zij werd in hun auto gesleurd en door vier politiemannen verkracht. Zij zei dat ze zich niet verzet had omdat ze anders geslagen zou zijn en dat haar haar zou zijn afgeschoren zoals bij veel anderen, haar kleren waren gescheurd en ze had overal blauwe plekken.

Een Engels pamflet

- Toen ik een politiepost passeren wilde werd mij gevraagd waar ik vandaan kwam. Ik droeg mijn armband met het rode kruis en met de esculaap. Ik vertelde dat ik dokter was en dat ik gewonden had geholpen. Waar? vroegen de agenten. Op mijn antwoord: in de Sorbonne, trokken ze mij de armband af en sloegen mij met knup-

pels. Ik liep naar de Sorbonne terug.

Verklaring van Hans Kuno Kley (30) Medizinal-Assistent Universitätsklinik Bonn.
Der Spiegel, 3 juni 1968

VII

Gisterochtend, toen ik de straat op kwam, een waanzinnig gezicht: een autobus! Het grote groene ding ploegde door het verkeer alsof het nooit was weggeweest. Maar vanochtend werd er nog gevochten tussen studenten en arbeiders van de Renaultfabrieken aan de ene en oproerpolitie aan de andere kant. De studenten gingen voor de auto's met werkwilligen liggen en hebben hen vervolgens overtuigd om niet te gaan werken. Frankrijk blijft een kruitvat en lucifers zijn er genoeg.

Dit is mijn laatste dag hier. Foto's van een dode Kennedy, van huilende moeders, de hele Griekse tragedie. Foto's van demonstranten en verbeten stakers. Ik ben moe, iedereen is moe - niet zozeer van het hollen, draven, leven en luisteren, van alle nieuwe indrukken en het weggooien van oude, maar van de vreemde, langzame salto mortale die we allemaal gemaakt hebben. Een euforie, een revolte, een Parijs van barricades, een geestelijke oefening, een meesterzet van de Redder des Vaderlands, die zijn afscheid heeft uitgesteld maar nooit meer de aankomst van nieuwe lichtingen kan tegenhouden, een bijna-burgeroorlog, een splitsing en binding der geesten, geluk, agressie en vertwijfeling. Het is er allemaal geweest en het is er nog. Alleen de vreemdeling kan zich permitteren te vertrekken om elders te gaan mediteren over wat hij gezien heeft. En wat heb ik dan gezien? Niet alleen maar massademonstraties, niet alleen maar eindeloze dialogen in theaters zoals om maar iets te noemen tussen een gaullistische chirurg (die naar mate hij enthousiaster werd iedereen met kameraad begon aan te spreken) en een portugese gastarbeider, tussen een tunesische leraar en een bouwvakker - nee, ik heb de opening gezien, de eerste sporen van een *totale* dialoog. (Terwijl ik dit schrijf trekt beneden op straat een grote optocht voorbij, twee meisjes, een met een rode, een met een zwarte vlag voorop. Zij roepen iets, zingen de Internationale met dat onnavolgbare geluid van grote menigten, zwaaien met hun vlaggen en lachen.) De dialoog, waar ik het over heb, vervangt twee andere soorten van spreken: de alleenspraak van de regering en de onderhandelingen van vakbonden. ‘Mijn’ dialoog staat daar buiten. Zij vindt niet plaats met de regering en niet met de vakbonden, want voor de jeugd maken vakbonden en regering samen deel uit van één ondeelbaar en verwerpelijk geheel, zij die meespelen in het grote spel van de hoe

dan ook uitbuitende en autoritaire maatschappij. De oudere arbeiders doen voor een groot deel niet mee en het is ook moeilijk te zien, waarom ze het scepticisme, waarmee ze weer een loonsverhoging geaccepteerd hebben, af zouden leggen voor een protest waarvan ze de portee misschien wel begrijpen maar waarvoor ze het elan niet meer opbrengen. En wie mag ze dat kwalijk nemen als zelfs Time Magazine schrijft, dat de Franse arbeider tweehonderd jaar na de Franse revolutie nog steeds onderop ligt in een verstard sociaal systeem; dat maar vijf procent van wat in Frankrijk als prominent geldt uit de arbeidersklasse komt, en daar zijn dan nog de popzangers bij inbegrepen, en dat van de tien percent studenten uit arbeidersmilieu's de meesten het niet halen tot aan de gouden poorten van het establishment.

Maar dat zijn allemaal verouderde noties. Dáárom zijn de studenten deze omwenteling niet begonnen, waarin ze voor het eerst in de geschiedenis gevolgd worden door arbeiders van hun eigen leeftijd. Dat de universiteiten, zoals het hele Franse bestuursapparaat verstikt waren in napoleontische concepten die meer met een dwangbuis dan met de 20ste eeuw te maken hadden, dat de regering dat gemakshalve zomaar liet, zoals men ook het volk vroeg om het offer van een redelijke welstand op het altaar van de heilige franse grootheid en de onzichtbare toekomst van onzichtbare generaties te leggen - dat was allemaal, vreemd genoeg, nog maar aanleiding. Want het is niet alleen maar een hang naar universitaire of directe materiële hervormingen, hoe nodig die ook waren. Het is een aanklacht tegen de universiteit als werktuig van een zichzelf verterende maatschappij, en door de universiteit heen tegen die hele gecompromitteerde samenleving, die in een steeds gecompliceerder en steeds strakker aangehaald net alles en iedereen verstrikt en medeplichtig maakt aan de uitbuiting van de rest van de wereld, zonder dat men veel meer, en dan alleen nog maar in het westen terug kan zeggen dan ja of nee tegen een of andere willekeurige heer, die zich om welke reden dan ook in zijn jeugd tot het besturen van zijn medemensen voelde aangetrokken.

Het gebeurt hier, het gebeurt in New York, in Berlijn, in Belgrado. Het is niet iets om weg te wuiven of gemakzuchtig te ontkennen. Het is ook niet iets wat wel los zal lopen, maar evenmin iets waarvoor men *bang* moet zijn. Er zijn Fransen, die denken dat de Gaulle slim is en de studenten in de Sorbonne en het Odéon

en in het land voorlopig laat rotten, zoals zij dat noemen. Maar het is geen rotten, het is gisten.

Met geen mogelijkheid is de uitkomst te schatten, maar het kan nooit meer worden zoals het was. De contacten tussen de landen, en nu voor het eerst hier in Frankrijk, tussen de klassen zijn legio. Het feit dat de Gaulle de situatie in de hand heeft, betekent niets meer. Het is al even weinig waard als de harde hand in Polen of de stilte in Rusland. Men is zich ervan bewust dat het, al met al, een minderheid is die aan het werk is. Maar dat is altijd zo geweest. Alleen, die minderheid is effectief, gearticuleerd, het zijn ijveraars en de ideeën, die zij aan de meerderheid doorgeven, zijn niet van lucht en worden gehoord. Als er iets in Parijs bewezen is, is het dat wel.

En veel mensen zijn door veel manden gevallen, niet in de laatste plaats de communistische partij, die definitief gekozen heeft voor het systeem, waarin zij eenzelfde soort macht zou kunnen uitoefenen als een gaullisme, om het eerste maar op te noemen. ‘Denk aan Kronstadt’ stond ergens op een muur en dat is een hardhandige waarschuwing. Niet alleen hebben veel communisten niet willen erkennen, dat ze het elan van de studenten gebruikt hebben om het bij het eerste stormteken te ontkennen en het op een akkoord te gooien, waar ze zonder de studentenactie niet eens over hadden mogen praten en dat door hun eigen leden smadelijk geweigerd werd, maar ze hebben zich ook niet gerealiseerd dat ze dat op een groot en open toneel gedaan hebben, waarop ze voor iedereen, ook hun vroegere volgelingen, zichtbaar waren en de maskers op hadden van het systeem, waar nu juist alles tegen begonnen was.

Het failliet van een gaullisme is niet tragisch, het is logisch. De klok slaat, de zandloper valt om, gisteren is voorbij. Zoiets gebeurt morgen of volgend jaar zelfs in Nederland. Maar dat de Gaulles tegenstanders niet beseffen, dat ze alleen maar profiteurs geweest zijn van een door anderen vervaardigde stormvlaag, juist dát zal ze morgen en op precies dezelfde manier tegenover die ‘anderen’ stellen en tegen die tijd zijn het er meer. Goed, ik trek eruit, terug naar de parkachtige rust van de Lage Landen, waar een mens door dijken beschermd tot aan zijn 91ste van de eeuwige rust mag genieten, waar nog studenten zijn die in jacquet lopen en ‘beste kerel’ tegen elkaar zeggen.

Maar dat de Provo's begónnen zijn, is niemand hier vergeten en gisteren kreeg ik een verslag, op groen

papier gestencild, van wat de Franse studenten met de Nederlandse SVB overeengekomen zijn. Dus er gebeurt iets. Dus wie weet. Als een onzinnige pelgrim loop ik nog een keer over het forum van de Sorbonne, kijk naar de mensen, de vlaggen, de pamfletten en, leve de wereld!, een aantal kisten zojuist van het platteland aangekomen radijzen, weet dat deze menigte over vijftig jaar op een foto er nog steeds als een gepassioneerde menigte uit zal zien, een mooie generatie die er niet voor niets geweest zal zijn. Ik ga weg, een half jaloerse, begerige dilettant die in twee weken een opvoeding gehad heeft, en wend mijn steven naar het land, waarvan de minister van Buitenlandse Zaken zojuist door Salazar is benoemd in de Militaire Orde van Christus.

Op een dag, in Censier, de literaire faculteit van de Sorbonne, las ik op een muur: 'Leve Heraclites, weg met Parmenides!'

Op weg naar mijn hotel kwam ik langs een boekwinkel en zag een pocket 'Trois Présocratiques' van Yves Battistini.

De uitleg van het muurschrift stond al op de eerste bladzij (echte *philosofen hadden het boekje niet hoeven kopen, of hadden 's nachts met schuurpoeder het muurschrift weggeboend*)*:*

La perception de la réalité cachée sous la lutte mouvante des contraires, l'indentité de l'être en du nonêtre selon l'incessant devenir-l'approche ambigue d'Héraclite.

L'affirmation première qu'il est donné à être, que l'étant est immuable, partout et toujours à soi-même identique, en sa dense plenitude, tel est le prisme de logique en lequel se cristallise le solitaire et très haut Parménide.

Vandaar dat dit boekje begint met een motto van Heraclites, en niet van zijn zeer hoge collega. De voortdurende strijd der tegendelen, het onophoudelijk worden *tegenover het onveranderlijke altijd aan zichzelf gelijke, het was niet moeilijk om te zien waarom die onbekende studentenhand in deze bewegelijke dagen partij gekozen had voor het eerste. Er waren in die dagen overigens wel andere dingen om aan te denken, maar ik registreer dat het in mijn hoofd is blijven hangen, en niet ten onrechte.*

En voor de rest: dit is geen geschiedenis, geen essay, geen kritische bijdrage. Dat is voor andere mensen. Ik ben ergens bij geweest en heb daarover geschreven voor een krant. Stukken voor de volgende dag, die moesten worden doorgebeld. Ik heb ze niet of nauwelijks veranderd. Ik ben blij dat ik er bij was en dat de Bij dat er bij zijn min of meer wil bewaren.

Tweede deel

Hij heeft er drie weken over gedaan om in vijf minuten aan te kondigen dat hij in één maand ging doen wat hij in tien jaar niet had kunnen klaarspelen
muurschrift in de Sorbonne

De oude antwoorden worden niet meer geaccepteerd en zijn ook niet meer acceptabel.
J.J. Servan-Schreiber, in LIFE

De vraag die in Praag gesteld is zal op een dag een antwoord krijgen in Parijs.
J.J. Servan-Schreiber, in LIFE

De weg die omhoog en omlaag gaat is dezelfde weg.
Heraclites

I

De wereld is weer de wereld, de douane is weer de douane, maar het regent en ze wuiven me door - een toerist die zijn vakantie niet heeft afgezegd. Het is de ochtend van de eerste verkiezingsdag. Landschap buitengewoon groen, wolken zwart en opgeblazen, druk op de weg. Radio Luxemburg geeft allerlei verkiezingsnieuws, maar het echte nieuws moet later komen, het is te vroeg. Tegen één uur in de middag ben ik in Parijs. Daar is het heet, ik rijd er in en er uit, op weg naar het westen. Het Odéon is gesloten, de Sorbonne is gesloten, het gesprek is beëindigd, er wordt gekozen en de uitslag staat vast: de arcadische heuvels en dalen waar ik nu doorheen trek zullen geregeerd worden door dezelfde mannen die dat al tien jaar doen. Ik kijk naar de middeleeuwse, jutekleurige koeien, naar boterbloemen, klaprozen, overvette grazige weiden, zwellende en slinkende wolken boven slaperige romaanse kapellen, een bedrieglijk eeuwenoud landschap zonder fabrieken, manifestaties, barricades, het andere Frankrijk. In de dorpen zijn de raadhuizen open, door de open deuren zie ik mannen zitten achter een tafel, kiezers gaan naar binnen en brengen de stemmen uit die vanavond en vannacht uit de radio zullen stromen en die mannen moeten benoemen om in die ondenkbare stad, Parijs, het hele volk te vertegenwoordigen.

Op een muur in een dorp hangt een geel biljet: ‘Zij willen de meerderheid. Zij hebben hem tien jaar gehad. Wat hebben zij er mee gedaan? Maak er een eind aan! Stem op de Federatie van de Linkse Democraten en Socialisten, stem op Emile Vivier' en ik denk: als niet een stel studenten twee maanden geleden de straat op was gegaan had dit biljet hier niet gehangen. Nutteloze bespiegeling. Ze zíjn de straat opgegaan, tien miljoen arbeiders hèbben gestaakt, er is een revolte geweest en bijna een revolutie, ik ben er bij geweest en kan het nauwelijks meer geloven, en in diezelfde sfeer van ongelovigheid, vermengd met angst, zal het oude bevestigd worden en het nieuwe ontkend. En wat zou je er ook mee moeten, hier tussen al die weilanden? De hele geschiedenis krijgt iets ver wegs en onvoorstelbaars, de tijger voelt zich weer tijger en weet niet meer dat hij een dag lang, en in het openbaar, voor iedereen zichtbaar van papier is geweest.

Twintig kilometer voor Nogent-le-Rotrou een ongeluk. Twee auto's staan verschrikkelijk vernield, van elkaar afgeslingerd. In het paradijselijke gras liggen

bebloede mensen, doden of gewonden, één steekt een afschuwelijk rode arm recht de lucht in, beweegt niet. In Nogent stop ik en ga het stembureau binnen. Een bleke hal en een grote bronzen luchter. Tegen de muren de eeuwig zwart marmeren platen waarop de doden bewaard worden. Het zijn er honderden en honderden. Twee dames zitten achter een tafel met groenige stembiljetten. Daarnaast liggen de witte velletjes met gegevens over de kandidaten. Ik vraag of ik ze mag hebben en dat mag. De kiezers verdwijnen in ruimtes die op badhokjes lijken. Ik zie hun stemmende benen onder de groene, katoenen gordijnen, allemaal alleen met zichzelf en het zeldzame moment dat ze iets te zeggen hebben, of denken dat dat zo is. Ze kunnen stemmen op Maurice Perche, 43 jaar, onderwijzer, oud-kamerlid, communist, op Michel Hoguet, advocaat, oorlogskruis '39-'40, oudstrijder, krijgsgevangene, gaullist - eventueel te vervangen door Paul d'Amécourt, landbouwer, legioen van eer, oorlogskruis '14-'18, oorlogskruis '39-'45, burgemeester van La Chapelle du Noyer, en op Robert Huwart, burgemeester van Nogent, Linkse Federatie.

Ik ga naar het café naast het stembureau. Alweer een eeuwig Frankrijk: mannen met baretten voeren langzame gesprekken, roken Gitanes en drinken wijn, de patron staat aan zijn zinken bar en schenkt iets groens en stroperigs in, en aan de overkant, tegen de muur hangt het gezicht van de Gaulle wat benauwd in een kleurige V geklemd en zegt: ‘Hervormingen, ja, maar binnen het kader van de wet’. Ik kijk naar zijn gezicht, naar de lichtblauwe hortensia's in de koperen potten op de bar, naar de Pernod-asbakken op de glanzend gepoetste houten tafels en denk ‘welke revolutie eigenlijk?’ Buiten, op het grote plein staat een standbeeld van Paul Deschanel, wie dat dan ook geweest is. Hij is uitgevoerd in witte kalk en twee vrouwen, diep aan zijn voeten en van een andere steensoort, vallen vol bewondering achterover. Hier zijn nooit demonstraties geweest. ‘Deze regering heeft het land de chaos en het faillissement gebracht’ staat er op de kerkmuur geschreven. Maar wie gelooft dat. De chaos is over, is er misschien wel nooit geweest, en het faillissement komt later pas.

De zon gaat onder, de stembureaus gaan dicht, straks komen de eerste uitslagen, ik nader Bretagne, de Parijse opkomst was om 17 uur 59 percent, hetzelfde als de vorige keer, de zon staat nu recht in mijn ogen,

ik zie niets meer, het goud dat de crisis gekost heeft wordt met dikke lagen gratis over de landerijen gesmeten, pas als ik aan zee kom is het licht bloedrood. De eerste uitslagen beginnen dan te komen en als ik laat in de nacht naar bed ga heeft Mitterrand zijn treurige liedje al tien keer gezongen.

De volgende ochtend is het weer zo grijs als de as van de nederlaag, de oceaan wild en wit, de stemmen van de verslagenen klinken mat, de revolte wordt toegedekt, ik ga naar buiten, koop de Presse-Océan en lees dat ‘er 142 gaullisten en onafhankelijke republikeinen zijn op de 151 gekozenen: de meerderheid is versterkt’. Het zal een lange, lange geschiedenis worden. In l'Express van deze week staat een tekening van een struisvogel die zijn kop in een stembus steekt waarop staat Vijfde Republiek. De Heilige Struisvogel heeft nu gesproken en ik bedenk hoe graag ik via de muren van de Sorbonne of de stemmen in het Odéon de reacties had willen horen van de generatie die dit allemaal begonnen is en die voor een groot deel niet mocht stemmen. Maar Sorbonne en Odéon betekenen nu niets anders meer dan hun namen, de muurschriften zijn uitgewist, de bezetters verdwenen, de krantjes, pamfletten en bewegingen verboden. De monoloog, die twee maanden was onderbroken, wordt voortgezet. Alleen de stem is wat minder vast, de zaal wat minder grandioos, en een deel van het gehoor blijft onrustig.

II

Tijdelijk door een Caribische bacil neergeveld kan ik de wereld toch nog heel goed door mijn hotelkamerraam zien. Hij ziet er uit als ongeveer tweehonderd meter Frans land, daarna zee. Op het land een paar eeuwig groene bomen die door de wind worden heen en weer geslagen, daarachter nog een hotel, ook al half leeg, dan een boulevard met weinig auto's, een leeg strand, de lege zee, in de verte twee onbewoonbare rotsen. Dat is het dan wel. Nog steeds juni 1968, nog steeds Frankrijk, en daar houdt elke vergelijking op, zowel met juni '68 als met Frankrijk. Uit de radio sijpelt de hele dag een eindeloze stroom gepraat over het heen en weer schuiven van mannen, namen, stemmen en zetels en het gepraat er omheen is even leeg als het strand. Iedereen heeft het ergens over en weet dat hij het ergens anders over heeft. Het is de totale anti-climax, zo iets als de man die een daverende ruzie met zijn vrouw gehad heeft en nu met haar naar een feestje moet.

De geöliede spelregels, het obligate geleuter, het winnen, het verliezen en de commentaren daarop geven het hele land een bedrieglijk aanzien van normaliteit, er dwaalt een slechte herinnering rond die zo snel mogelijk vergeten moet worden en ontkend, alsof het niet meer waar is dat dit grote land, steunpilaar van het westen, troonpretendent van Europa enzovoort enzovoort nog geen maand geleden tot in al zijn universiteiten en grootindustrieën door een beroerte getroffen werd, want kijk en zie, dartel springt de grijsaard in het rond en is nooit ziek geweest, spreekt weer volkomen normaal en mag weer alles eten en drinken.

Nu ik zelf ziek ben kan ik er in komen. De verleiding moet groot zijn. Ik lig in mijn bed, kijk naar buiten, luister naar de radio, naar de met Chopin gelardeerde officiële toespraken van de tegenstanders, en lees de kranten. Commentaren bij de vleet. Of het een gewone malaise geweest is of misschien toch iets wat vergelijkbaar was met '48 of '71? Of het misschien heilzaam was dat de jeugd eens zijn onrust heeft kunnen spuien? Of de concurrentiepositie van Frankrijk zo zal worden aangetast dat er een grote arbeidersonrust zal ontstaan? Of bij de volgende troebelen de vakbonden de achtergebleven politieke partijen niet zullen negeren? Of een grandioze meerderheid beter is dan toch een beetje reële oppositie? Vragen en antwoorden waarin de hele maskerade weer wordt opgericht. Van degenen die de revolte maakten hoort

men weinig. Zij hoeven nu ook niet veel te zeggen, dat kan altijd nog. Zij hebben gezien hoe de officiële communisten hun initiatieven hebben gehoond, zich daarna één dag door de storm hebben laten verleiden, om vervolgens elke relatie met wat er gebeurd was te ontkennen en zo braaf als misdienaars aan de voorgeschreven verkiezingen mee te doen - wat ze èn links èn rechts stemmen heeft gekost. Op die ene dag bij de Bastille na een slechte opvoering van een oud stuk dat al jaren geleden ergens anders geschreven was. En de veel geroemde Federatie van Links? Daar kwam de dag die Mitterrand zelf niet gepland had, daar vielen de gouden mogelijkheden uit de hemel in de ongetwijfeld oprechte handen die geen enkele werkelijke greep op deze plotselinge nieuwe situatie hadden en daardoor geen enkele mogelijkheid om haar uit te buiten. Daarom is het ook zo makkelijk te zien waarom de revolte was tegen het hele systeem: het gaullisme had moeten vallen als een baksteen, zoals het ook gevallen is, maar de afwezigheid van wat dan ook aan politiek antwoord heeft het staande gehouden, een zeer gezond uitziende overlevende. In die zin zijn de verkiezingen inderdaad verraad. Ze geven wel degelijk de mening van het Franse volk weer. Bij een onvoorstelbaar gebrek aan beter kiest dat volk het regime dat zijn eerste beroerte gehad heeft. Daarmee wordt niets opgelost, en waarschijnlijk weet het dat ook. De schrik die er misschien in zat wordt met een fraaie stemmenwinst gebalsemd en Frankrijk kan behaaglijk doorgaan met het zijn van drie landen tegelijk; een archaïsch, in antieke lagen verdeelde absolute monarchie, een hypermoderne technocratische mogendheid en een derde land waarin aan te veel arbeiders, boeren en studenten gevraagd wordt om in half ontwikkelde sociale omstandigheden te blijven leven om de onoplosbare contradictie van de andere twee te betalen. Als alles wat er zinnig en hoopvol was in de dagen van mei alleen maar tot deze uitkomst geleid heeft, als al het enthousiasme en al dat waanzinnige elan opnieuw ondergedompeld moeten worden in een indolente en wrokkige stagnatie, heeft niemand, ook rechts niet een enkele reden om zich te verheugen, al heeft Nederland er dan tenminste een vrijwillige landstorm aan overgehouden om de telefoonlijnen, de fabriekspoorten en het tuinhekje van de arme Van Riel te bewaken.

III

Dat was dan voorlopig de laatste historische dag. Zaterdag nog de historische toespraak van het staatshoofd, de dagen daarvoor alle andere historische toespraken, vermaningen, smeekbedes, en zondag het grote kiezen. Het is aandoenlijk om te zien hoe de Fransen, meer dan enig ander volk, met de Geschiedenis van doen hebben. In elke toespraak valt het woord een paar keer, men verwijt elkaar de Geschiedenis niet te begrijpen, haar te ontwijken, te bederven, er achteraan te lopen, kortom Haar al dan niet te maken. De tegenwoordige tijd telt niet, dat is de domme, bestaande tijd, die pas zin zal krijgen bij de uiteindelijke optelling - een abstract en boven alles verheven laatste oordeel waarmee terdege rekening gehouden moet worden. Als de prachtbanden er eenmaal komen wil iedereen er goed instaan. Maar het is waar, de afgelopen dagen waren Geschiedenis. Zelfs de hitte, volgens de radiocommentatoren, was historisch, en voor een keer was ik het er mee eens, op weg door een totalitaire zomer van Bretagne naar het Massif Central, naar Auvergne. Alles was mogelijk behalve denken aan de verkiezingen. Schaduwen van kiezers bewogen zich door de dorpen, een enkele door de zon geblakerde winnaar of verliezer keek met een lodderoog mistroostig vanaf zijn affiche het lege dorpsplein op, maar dat was het dan ook wel, een dodelijke zondag, meer dan dertig graden in de schaduw, een onbeschrijfelijk visioen van de oppermachtige zomer. Langs de lege provinciewegen die ik had uitgekozen lag gekapt hout klaar voor ondenkbare seizoenen, en terwijl het lot van Frankrijk beslist werd drukten de distels, de kamperfoelie, de bereklauw, de brandnetels, de lupines, de frambozen, de manshoge varens zich nog hoger naar de zon. Lodderige, Ruysdaelachtige koeien dompelden zich tot de nek in donkere, geschilderde poelen, schapen lagen ademloos in de schaduw van negentiende-eeuwse bomen, alles was er, kikkers, padden, lommer, loof, hakhout, bosschages, landouwen, gebladerte, geschiedenis, geuren van hooi en gemaaid koren, hooiwagens, vlinders, spinnen en witte ossen, en ik ertussendoor over het kletsnatte asfalt, af en toe een koude muscadet in een door de Mongolen uitgeroeid dorp, rijdend, rijdend en rijdend, nergens meer iets mee te maken. Poitiers, Belloc, Guéret, Aubusson. Als ik ooit in een ander bestaan op aarde terugkom zal ik het lapidaire museum van Laval bezoeken, en de gallo-romaanse ruïnes van Parthenay. Jan Janssen

wordt tweede in een etappe van de Tour de France, een of ander paard wint de grote prijs van Parijs, Brel zingt, Brassens zingt, Bécaud zingt, langs de weg liggen dode egels en dode eksters, tegen sommige hellingen lijkt het koren bijna wit, ik stop ergens waar schaduw is, eet een blad zuring, kijk naar een koppel ganzen in een bijna droge modderpoel en als de avond valt kom ik bij mijn vrienden die in een watermolen wonen aan de Cher.

Er zijn allerlei mensen die ik niet ken, het is diep, diep in het platteland, ver van een dorp of een echte weg, er is een lange houten tafel gedekt waaraan we langs de rivier geplukte cantarellen eten en een met munt klaargemaakte lamsbout. De nacht doet zijn werk en zakt steeds dieper over ons heen, de uren lopen tussen de vingers door tot ineens iemand, alsof het een zeer bijzondere, zeldzame gedachte is zegt... ‘maar de verkiezingen’ en de gastheer zet de radio aan precies op het moment dat Marcellin kraaiend als de gallische haan zelf de totale overwinning bekend maakt. Dat hakt erin, iedereen krijgt nog een glas om er over na te denken, de commentaren van het heterogene gezelschap komen los en variëren van ‘Cohn-Bendit moest gefusilleerd worden’ tot en met het meest heftige tegendeel, minachting voor Mitterrand, een vaag medelijden voor Mendès-France, een zekere zorg, een zekere angst, tot de slaap het wint.

's Ochtends vroeg word ik wakker van het wilde stromen van de rivier langs de muren van de molen. Ik ga naar buiten in de nog koele ochtend en rijd over de kiezelweg naar een dorp waar ik de kranten kan kopen. Ik neem de ‘Montagne’ en de ‘Centre-Matin’ en lees de namen, de cijfers, de feiten van de gaullistische springvloed. Zo is het dus, dit is de uitkomst. Mijn vrienden maaien het gras, alles geurt naar hooi, de hitte trekt alweer loom rond het huis, ik heb geen enkele zin om een Hollandse moraal aan dit alles toe te voegen. De stem van het verleden is door een onvoorstelbaar soort chemie (Geschiedenis) weer de stem van de toekomst geworden, en Frankrijk gaat de tweede industriële revolutie in met de Vijfde Republiek. God zegene de greep.

PS. (een dag later). En dat zal wel nodig zijn ook, gezien de waanzinnige moeite die er nodig is om een eenvoudig stukje tekst vanuit de provincie van deze technocratie naar Amsterdam door te bellen. Na

uren wachten, en onhoorbare Nederlandse stemmen die vanuit Zwimbadze in Midden-Afrika leken te komen, hebben we het maar opgegeven. Het komt nu, bedekt met de schimmel van oud nieuws, per post. Ik hoop dat het nog geldig is als het aankomt. Of zoals Jean-Jacques Servan-Schreiber het gezegd heeft: ‘Het drama van de mijnwerkers die de gevangenen worden van hun ten dode opgeschreven mijn, dat van de leraren die ten ondergaan in veel te grote klassen, dat van de onleefbare steden, onberijdbare wegen, van de onbruikbare telefoon, dat alles is te wijten aan kortzichtigheid en te langzame reflexen.’ Beide schitterende eigenschappen zijn zojuist beloond met een eclatante overwinning. God zegene de greep was dus een goed einde.

IV

Zelfs kranten verbranden is moeilijker dan je denkt. Daar gaan ze, berichten, opinies, dreigementen, berekeningen, sentimenten. Zoals de vorige keer neem ik van alles wat ik bewaard heb dat wat me het eerst voor de hand komt. Sommige van die gele dingen zijn van Parijs mee naar Amsterdam gegaan, en weer terug naar Frankrijk, getuigen van tumultueuze en nu weer wegebbende dagen. Andere, betere bewaarders zullen ze in schoonschrift bijschrijven in het eindeloze Boek, ik geef het met opzet zo chaotisch door als het op me afkwam. Samen moet het, alweer zoals de vorige keer, een ‘indruk geven van de arena waarin de toeschouwers rondtollen’. Of de acteurs nog steeds verschrikkelijk goed weten wat ze doen is op dit ogenblik niet te zien. Maar dat hoort bij het stuk.

Hij heeft er drie weken over gedaan om in vijf minuten aan te kondigen dat hij in één maand ging doen wat hij in tien jaar niet had kunnen klaarspelen.
Muurschrift, Sorbonne

Er is een misdaad begaan. Ergens en door iemand, wij zullen uitzoeken waar, wanneer en door wie, is de hoop en de verwachting van Mei gewurgd.
J.J. Servan-Schreiber, L'Express, 24-6-'68

Maar zoals een prominente gaullist zei nadat hij de laatste verkiezingsvoorspellingen had gehoord: ‘Het maakt niet zoveel verschil of we 44 of 45 percent krijgen. Zodra de inflatie een beetje begint te bijten komen ze weer de straat op.’
Sunday Times, 23-6

Maar iedereen is het erover eens dat, wat de uitslag van de verkiezingen ook zal zijn, Frankrijk - tenzij met het grootste risico - nooit meer geregeerd zal kunnen worden als de laatste tien jaar, dat de dialoog in de plaats moet komen van de exclusieve autoriteit van één man en dat de grootst mogelijke aandacht geschonken zal moeten worden aan alles wat de jeugd en de arbeiders betreft.
Le Monde Diplomatique, juni '68

De recente gebeurtenissen in Praag en Parijs moeten toch wel aan alle intelligente communisten hebben duidelijk gemaakt dat niemand in de wereld banger is voor een revolutie dan de mannen die het lot van de Sovjet-Unie in handen hebben - het land dat tot voor zo

kort het vaderland was van alle revolutionairen, waar dan ook. De Franse CP kreeg orders (en was maar al te blij om van de verantwoordelijkheid af te zijn) om op te komen voor orde en gezag - de orde en het gezag van een rechtse regering - tégen een mogelijke verspreiding van de anarchie waaruit een revolutionaire situatie zou kunnen ontstaan.

Edward Crankshaw, The Observer, 23-6

De gaullisten hebben hun stemmen in de eerste ronde grotendeels gewonnen omdat de regerende machthebbers hun campagne gebaseerd hadden op de angst voor een 'communistische dreiging'.

De Izvestia, 24 juni

Blijft: de economische situatie, de 500.000 werklozen, de universiteit die hervormd moet worden. Het is duidelijk dat het gaullistische regime, sterk in zijn verkiezingssucces, in de toekomst nog meer vast zal houden aan zijn politiek van sociale regressie die het al tien jaar voert. Dezelfde oorzaken zullen dezelfde gevolgen hebben en de regering zal zich opnieuw stoten aan het protest van het volk. De Gaulle heeft uitstel gekregen, maar zijn regime is veroordeeld.

L'Humanité, 1 juli

De wereld is niet in orde. Zij is zo slecht als Marcuse en Debray denken dat zij is. En zij zal er ook niet beter op worden met wat minimale hervormingen. De wereld is onverdraaglijk wreed, benauwend, blind en vulgair.

Philip Toynbee, The Observer, 23-6-'68

In tegenstelling tot hun gewoonte hebben de generaal en mevrouw de Gaulle zondag de mis in de kerk van Colombey niet bijgewoond.

Presse-Océan, 24-6-'68

De maatschappij is een vleesetende bloem.

Muurschrift in de Sorbonne

'Ik heb gezegd (in de Sorbonne) dat als je op een revolutionaire ideologie moet wachten om revolutie te maken, dat dán alleen de Cubaanse communistische partij haar kon maken en niet Castro. Maar niet alleen heeft de Cubaanse CP de revolutie niet gemaakt, maar zelfs geweigerd mee te doen aan de algemene staking die was ontstaan door toedoen van de studenten. Wat het geval-Castro zo bewonderenswaardig maakt, is dat

de theorie voortgekomen is uit de praktijk, in plaats van omgekeerd. Pas later, toen hij misschien vond dat het zijn beweging aan basistheorie ontbrak is hij nader tot de communisten gekomen. Maar toen hij merkte welke rigoureuze dogma's die hem wilden opleggen en welke vergissingen ze hem lieten begaan heeft hij zijn onafhankelijkheid hernomen en daardoor heeft zijn ideologie zich verdiept.'

Jean-Paul Sartre, Nouvelle Observateur, 26-6-'68

Cohn-Bendit is een vlo en Marcuse een olifant - maar ook tegen zijn ideeën heb ik grote bezwaren.

Yuri Zhukof, buitenlands redacteur van de Pravda tegen de Haagse Post

Wat de uiteindelijke uitkomst van de verkiezingen ook zal zijn, het eerste wat een nieuwe regering zal moeten doen zal niet zijn het uitvoeren van de hervormingen die door de revolutionairen gevraagd waren, maar zien klaar te komen met de kostbare economische consequenties van hun revolte.

Time, 28-6-'68

Toen ik mij op 29 mei bereid verklaarde om eventueel minister-president te worden had de Gaulle het Elysée verlaten en, zoals dat ook in 1945 het geval was, had dat net zo goed voor altijd kunnen zijn. Het was dus de plicht van de oppositie om met alternatieven te komen.

Mendès-France, le Figaro, 28 juni

De revolutie wordt niet in één dag gemaakt en de eenheid tussen studenten en arbeiders zal er morgen nog niet zijn. Wij hebben nog maar een eerste stap gezet. Er komen er nog meer.

Cohn-Bendit, geciteerd door Sartre, le Nouvel Observateur, 26 juni '68.

Daarom heeft het geen zin om stil te staan bij het aspect van ordeloosheid en incoherentie van de revolutionaire beweging, noch bij de choquerende toon van de officiële uitspraken van de regering. Zoals altijd zijn er degenen die iets te behouden hebben en zij die niets te verliezen hebben. Maar deze keer is er een nieuwe factor, kenmerk van een nieuw tijdperk: geen enkel eigendom, geen enkel materieel goed verzekert nog werkelijk het bestaan, noch de macht van individuen of van naties. De creatieve kracht, de cerebrale capaciteit, de vindingrijkheid en de vernieuwing worden razend-

snel. zowel hier als in andere industrielanden, de enige bronnen van vooruitgang, verrijking en uitbreiding.
J.J. Servan-Schreiber, le Réveil de la France

De vraag die in Praag gesteld is, zal een antwoord krijgen in Parijs.
J.J. Servan-Schreiber, le Réveil de la France

Een enorm fort van vooroordelen, privileges, bijgeloof, leugens, misbruiken, gewelddaden, ongelijkheden en duisterheden staat nog overeind op de wereld met torens van haat. Dat fort moet omvergehaald worden.
Victor Hugo, les Misérables

Maar de generaal wil verder gaan. Hij denkt namelijk ook aan een grotere politieke en sociale medezeggenschap van het Franse volk door de vorming van nieuwe gemeenten met zo groot mogelijke zelfbeschikking. Hierdoor zou in Frankrijk tevens voor het eerst sinds honderden jaren verandering komen in de enorme centralisatie wat het binnenlands beleid betreft. Een ieder is er hier van overtuigd dat er zeer goed opnieuw moeilijkheden kunnen ontstaan wanneer de Fransman van zijn vakantie is teruggekeerd en een grauwe herfst tegemoet gaat, waarin hij steeds meer tot de ontdekking komt dat de door hem veroverde loonsverhogingen worden opgeslokt door even grote prijsstijgingen.
De Telegraaf, 28-6-'68

Wij zullen alles doen om de Fransen met elkaar en de jongeren met de republiek te verzoenen. Maar als er nieuwe pogingen tot wanorde zouden komen zullen wij verplicht zijn de orde te handhaven.
Pompidou, Radio Luxemburg, 27 juni '68

Het is streng verboden te verbieden. Wet van 13 mei 1968.
Muurschrift Sorbonne

De verbeelding neemt de macht over.
Muurschrift Sorbonne

Persoonlijk had ik liever gehad dat er in mei niets gebeurd was, maar ik neem het de studenten niet kwalijk.
Françoise Hardy, Noir et Blanc, 27-6-'68

Het is wel duidelijk dat de studenten niet op deze ongelukkige gespogen hebben (de Onbekende Soldaat) die

in zijn anonimiteit zo goed al diegenen vertegenwoordigt die, zoals hij, in afgrijselijke oorlogen zijn afgeslacht. Zij (de studenten) waren, en ik zou zeggen terecht, in opstand tegen de monsterlijke stupiditeit van de nationale soevereiniteit tot supreme waarde verheven die in zich de oorlog en de haat meedraagt, zoals een wolk de storm en een moeder haar kind.

J.J. Servan-Schreiber, le Réveil de la France

Het is geen 'Coup van Praag' maar een 'Coup van Athene' die morgen Frankrijk zal bedreigen.

Olivier Pozzo, le Monde, 29-6-'68

De mens is zo gemaakt dat noch de auto, noch de transistor, noch de computer, noch het elektrische speeltuig voldoende zijn om die zin aan het leven te geven die hij nu eenmaal zo wanhopig moet zoeken als zijn goden gestorven zijn. Misschien is het daarom dat alleen zij zich aan de aantrekkingskracht van de revolutie - of de oorlog - kunnen onttrekken die er al te wreed onder geleden hebben.

Sirius in le Monde, 2 juli 1968

V

Acht januari 1968. De minister van jeugdzaken en sport, Misoffe, komt naar de universiteit in Nanterre om het schitterende nieuwe zwembad voor de studenten te openen. Nadat hij gesproken heeft komt een roodharige student naar voren en zegt: ‘Ik heb uw witboek over de jeugd gelezen - zeshonderd pagina's vage onzin. Er staat zelfs geen woord in over de seksuele problemen van de jeugd’. De minister antwoordt: ‘Met dat hoofd dat u heeft kan ik me voorstellen dat u met dat soort problemen rondloopt’. Dat was het eerste en misschien wel het enige gesprek van het gaullistische regime met Daniel Cohn-Bendit. Daarna kwamen de 22e maart, de 3e mei, de 10e mei, de 13e mei en al die andere memorabele data die zijn uitgelopen op de 23e en de 30e juni, de dagen van de nieuwe verkiezingen met het bekende resultaat. Hier, midden in de Auvergne, en alleen, en met een paar kilo gedurende de hele crisis bewaarde en meegesleepte kranten, pamfletten, foto's en schotschriften, heb ik alle tijd om er over na te denken, maar ik geef toe dat het slecht lukt. De situatie, die veranderd *moet* zijn is zo bedrieglijk snel naar haar oude aanzien teruggekeerd, dat er iets onwezenlijks aan die hele geschiedenis is, alsof het niet waar is, niet gebeurd. Ik hoef mijn ogen maar dicht te doen om sommige gezichten in het Odéon voor me te zien, om vlaggen te zien wapperen en ondenkbare optochten door de straten te zien paraderen. Uitgebrande auto's, lege plekken straat waar de keien zijn uitgerukt, gillende politiewagens, stakingsposten bij fabriekspoorten, muurschriften, straat debatten, toeterende gaullisten, de binnenplaats van de Sorbonne, ik blader door de laatste twee nummers van Paris-Match en bekijk het nog één keer, deze haastig, als een guerrillastrijder weggetrokken revolte, die nu alleen nog maar aanwezig is in tienduizenden verschillende herinneringen, en in de plechtige en bezwerende woorden van regenten en commentatoren. Het mag niet meer voorkomen, vindt iedereen, er zijn grote vergissingen gemaakt, dit is een les geweest, van nu af aan moet alles anders. Alles anders, maar met dezelfde mensen. Een nieuwe wind, een nieuwe geest, alsof een verandering van de maatschappij een in een warenhuis verkrijgbaar artikel is, een voorwerp dat er kennelijk bijhoort en wat je in de twintigste eeuw ook moet hebben, anders gaat het niet. Aan het oproer wordt door iedereen, van hoog tot laag, gerefereerd als aan ‘de gebeurtenissen’, een uit de hemel gevallen serie

ondenkbaarheden waar nu maar niet te veel meer over gezeurd moet worden.

Sommige verheven denkers vinden dan nog wel dat het misschien de knal geweest is waarmee de geluidsbarrière naar de Nieuwe Tijd doorbroken is, maar als dat zo is dan is het vliegtuig daarna wel neergestort. Frankrijk is wakker, stelt Servan-Schreiber in een inderhaast verschenen boekje vol goede bedoelingen. Maar eer dat Frankrijk zo wakker is als hij het wil hebben zal er nog donders wat gewenteld moeten worden. De meidagen waren geen slecht humeur, en geen bij toeval gelukte bravoure. Het was een werkelijke, naar adem snakkende uitbarsting, waarbij letterlijk veel gebarsten is. Of er voor die uitbarsting, die beweging, met alle feitelijke gegevens van dit Frankrijk een andere uitkomst mogelijk was dan het voorlopige drijfzand waar zij nu in terecht gekomen is, kan ik niet beoordelen. Maar deze uitkomst is natuurlijk geen uitkomst, zo er al in de geschiedenis, om dat woord dan ook maar eens te gebruiken, sprake is van uitkomsten. In ieder geval is het doodlopen van dit alles in een trage, slecht geoliede hervormings*machine* een fantastische kater die nu een lange, hete zomer lang de kans krijgt om planmatig te groeien. Want die hoogst-revolutionaire participatie die uit de hoed van de aanwezige tovenaars is gekomen, wat stelt die voor? In le Monde (29-6) schrijft Olivier Pozzo di Borgo: ‘Het is een probleem en geen programma. De ministers geven er tegenstrijdige definities van, het patronaat is er tegen en de arbeiders staan er wantrouwig tegenover, en overal waar de participatie ogenblikkelijk realiseerbaar was heeft de regering nee gezegd: benoeming van rectoren van universiteiten, van degenen die de sociale zekerheden moeten regelen blijft zoals dat was terwijl gevraagd was om mensen in die functies verkiesbaar te stellen - de tweehonderdduizend jongeren die sinds februari 21 geworden zijn mochten niet meestemmen, de onafhankelijke berichtgeving door radio en televisie is niet zeker gesteld. Enzovoort.’ Inderdaad, en zovoort. ‘Men herinnert zich misschien (Servan-Schreiber, l'Express 24-6) dat “de Fransen” en vooral die in Parijs midden in 1944, een paar weken voor de geallieerde landing geen seconde geaarzeld hebben tussen het oude staatshoofd waar ze van hielden en de zwakke nieuwe beweging van de Vrije Fransen van de Gaulle. Dat wil zeggen dat ook

Pétain tot het laatste toe zijn plebisciet gewonnen heeft.'

Een volk dat uit zijn voegen barst en vervolgens de gebarsten voegen opraapt om er zich opnieuw door te laten regeren, bij gebrek aan beter, bij gebrek aan zichtbaar beter, of bij voorlopig gebiek aan beter. Iedereen heeft er alles al over gezegd.

Als je op de vraag 'maar wat had je dan gedacht' antwoordt 'in ieder geval niet dit, dit heeft die beweging niet verdiend' dan heeft de vragensteller misschien het recht zijn schouders op te halen. Maar wie 'die beweging' gezien heeft weet dat ze dit niet verdiend heeft. Zij is niet alleen maar opgestaan om een onheilsteken aan de wand van het Elysée en aan de muur van de technologische maatschappij te schrijven om vervolgens weer in een zwijgzaam moeras van afwachting weg te zakken tot het de geschiedenis behaagt de apostelen ervan gelijk te geven, het gelijk van hun eis: een mogelijke (om het woord leefbare niet te gebruiken) samenleving. Die samenleving heb ik vaak onoprecht of versleten als een oud Latijns misformulier zien hanteren, beloven, voorhouden. Ik heb haar nooit zo welsprekend, zo eerlijk en zo duidelijk horen *eisen* als door die mensen, in die dagen van mei, niet voor Frankrijk, zoals de Gaulle wil, of voor die nieuwe natie, Europa, zoals de aanbidders van de 'Amerikaanse uitdaging' willen, maar voor de wereld. Ik ben hier alleen in de kamer, maar ik hoor toch lachen. Dat soort dingen spreek je niet meer straffeloos uit, zelfs niet meer als je alleen bent.

Goed, afscheid van de wilde dagen, de revolte gaat in de couveuse, en wij gaan in de wachtkamer. Maar ik kan er nog niet goed afscheid van nemen. Ze vragen je 'maar wat was er dan zo bijzonder' en het bijzondere was, weet ik nu, dat ik niet alleen bij al die anderen maar ook bij mezelf een heimwee bespeur, niet naar barricaden of politiecharges, niet naar ellenlange verklaringen en politieke chicanes, niet naar de opwinding van de opwinding, naar het zelf beleefde journaal of de uitgekomen onheilsprofetie maar wel naar die vreemde, onuitlegbare tinteling die in de lucht hing, die bijna aanraakbare verwachting, die totale, ontroerende openheid van iedereen tegen iedereen, het mengsel van hoop, naïviteit, tactiek en eerlijkheid, alles wat nu, nu de wereld er weer uitziet als de wereld, onzichtbaar is geworden. In de kamer waar ik zit tikt, uiterst langzaam, een oeroude klok

die alleen maar de hele uren kan aangeven. Er staan opgezette dieren, een venijnige marter, een neerstortende arend, een sullige fazant, een in het niets starende raaf. Nergens is een ander huis of mens te zien, en het water van de Cher stroomt onafgebroken langs de muren. Een vlinder vliegt tegen de ruit en kan er niet in. Verder is er niets mee te delen. Morgen reis ik verder en vanavond verbrand ik al mijn oude kranten.